

Guadagni Alessandro levelezéskönyve

FALLENBÜCHL ZOLTÁN

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára nemrégén egy becses, a 17. század végéről származó kézirat birtokába jutott. Címe: *Liber Conceptuum tam Latinorum, Quam Germanicorum I[llustrissimi] D[omini] Comitis Alexandri Guadagni in Anno, Christi Domini 1696.*

Terjedelme 92, utólag, kézzel számozott folio. Nyelve német, latin, olasz és magyar; legtöbb a német szöveg (42 folio) és a latin (31 folio) de még az olasz is megelőzi a magyart.¹

A tartalom: levél- és iratmásolat, illetve fogalmazvány, leggyakrabban néhánysoros kísérő megjegyzéssel, hogy mikor, kihez íródott vagy milyen úton került Guadagni kezébe. Tulajdonképpen tehát iratjellegű dokumentum; de mivel egy személyhez kapcsolódik, annak életrajzára, működésére vonatkozik és az elkészítés egy meghatározott személy intenciójára történt, kéziratnak is tekinthető, annál is inkább, mert az iratmásolatokból, illetve fogalmazványokból és a hozzájuk fűzött rövid kommentárokból egy bizonyos önapologetikus szándék olvasható ki. A kötet célja valószínűleg az volt, hogy a vele szemben felmerült panaszok elhárítására az eredeti iratok és levelek másolatai könnyen kezelhető formában, kötetben, kéznél legyenek.

A feljegyzések nagyjából, de nem egészen szorosan, időrendben haladnak, 1695. december 8-tól, 1698. február 6-ig; ez után még egy egykorú keltezetlen (olasz nyelvű) irat áll. A kötetben azonban még néhány 1663 és 1668 közti birtokjogi szerződésmásolat van s végül 1704-ből Guadagni nejének kérelme a Szepesi Kamarához a neki járó hátralékos összeg kifizetéséért; végezetül vegyes feljegyzések: vers, birtokjogi adatok és Guadagni János grófra vonatkozó feljegyzés 1717-ből. A kötetbe ezek már nyilván utólag kerültek; maga a feljegyzéskönyv az 1696—1698. évekből való.

A feljegyzéskönyv, iratbázisa miatt, fokozottan forrásértékű. Ha a megörökítést célzatosság is vezette, de dokumentumokról van szó; azonban ezek eredetijének, illetve missilis példányának felkutatására nem vállalkozhatunk.

1. A kézirat nagysága 302×185 mm. Raktári jelzete: OSZK Kézirattár, Fol. Germ. 1611.

Hogy a kézirat autográf-e vagy sem, nem dönthető el hiteltérdelemnél. Az 1695—1698 közti irat- és levélfogalmazványok, vagy inkább másolatok — nagyon kevés bennük a javítás ahhoz, hogy eredeti fogalmazványok legyenek — egy kéz írását mutatják. Guadagni iratainál még a manupropria záradék is megtalálható. De kétes, hogy valódi autográfiák lennének. A szövegből is kitűnik, hogy Guadagninak volt írnoke; valószínűleg ennek kezétől származik a kézirat.

A kézirat provenienciája homályos. A Guadagni család fiúágon a 19. században kihalt. Az utolsó férfi családtag, nyugalmazott katonatiszt, Pozsonyban hunyt el, 1824-ben.

A családi levéltár valószínűleg szétszóródott: a feljegyzéskönyv pedig bizonyosan ebben az archívumban volt eredetileg. Útja nem követhető végig az Országos Széchényi Könyvtárba Erdélyen sőt Bukaresten át került, egy magyar származású tulajdonos vételi ajánlataképpen.

Levéltárba nem illeszthető. Egyedi jelentősége is megérdemli a kézirat-tári feldolgozást. Érdekessége miatt ismertetésre is számot tarthat.

*

Gvadányi családja nem egészen ismeretlen a magyar történetírás számára. Kerekesházy József számos adatot gyűjtött össze erről az olasz tiszti famíliáról és felhívta arra a magyarosodási folyamatra, melyen a család rövid néhány nemzedék alatt átment.²

Adatai szerint a Toscanából származó Alessandro Guadagnis d'Arezzo márki, kinek neje a híres itáliai Orsini családból eredt, 1664-ben Magyarországon, Szentgotthárdnál halt hősi halált. Fiuk, Alessandro — a feljegyzéskönyv szerzője és tulajdonosa —, 1680-ban a Strassoldo-ezredben volt kapitány és 1684-ben vette el Cunigam [Cunningham ?] báró özvegyét, Forgách Mária Dorottyát. 1686-ban lengyel grófi címet kapott, 1687-ben pedig a 28. törvénycikk alapján honfiúsították; 1692-ben már Szendrő parancsnoka volt. A Guadagni—Forgách házaspárnak négy gyermekét említi Kerekesházy: Anna Máriát, ki 1685-ben született és 1756-ban Budán halt meg, Apponyi Lázár nejét; Sándort, ki kuruc kapitány volt Forgách Simon ezredében; Ádámot, kinek neje Bedekher Mária grófnő volt, de utódaik nem maradtak; és végül Jánost, kinek neje Pongrácz Eszter volt. Ennek a házaspárnak a fia volt Gvadányi József gróf (1725—1801) a költő. Valamennyi testvér állítólag Rudabányán született. Ebből úgy látszik, hogy ha ez az adat helytálló, hogy Szendrő előtt Guadagninak Rudabányán volt a családi otthona. Podhradszky József egy 1853-ból való cikkében azonban azt említi, hogy Guadagni 1684-ben már szendrői „várnagy” és 1687-ben is ott van említve.³ E kéziratból most kitűnik (1697. szept. 7. levél az adminisztrációhoz) hogy Gvadányi ekkor már 14 éve volt parancsnok, tehát valószínűleg 1683 vagy éppen 1684 óta.

2. Kerekesházy József: *Hogyan lett magyarrá Gvadányi családja.* = *Magyar Család-történeti Szemle* 1939. V. évf. III. szám (május) 76—80. l.

3. Podhradszky József: *Közlemény a Gvadányi nemzetségről Magyarországon.* = *Magyar Akadémiai Értesítő*, 1853, XIII. évf. II. sz. (április) 110—111. l.

Bizonyos azonban, hogy Rudabánya, a Magyarországon való gyöker-
verés szempontjából különös szerepet játszott. De talán megkockáztatható
az az állítás, hogy nem mint hűbéries jellegű, hanem mint polgári-vállalkozói
birtoklás. Guadagni, mint a felszabadító sereg nemegy tisztje, vállalkozó-
kedvet és szellemet hozott az országba és kereste itt egyéni érdekének az ál-
tala látott közérdekkel való összhangba hozását. Sőt: egyik iratában (Vá-
lasz a Hoffmann-féle panaszra, 1698. szept. 27.) „Alexander G. Guadagni
Waldbürger in Freybergstatt Ruda Banya”-ként, bányapolgárként írja alá
magát.

Lássuk talán kissé részletesebben ezt a kéziratot. Némelyik iratból szó
szerinti idézet sem kárba veszett fáradság: jól jellemzi a megfogalmazót,
annak gondolkozását, stílusát, egész attitűdjét.

1695 december 8-án — az első iratfogalmazványban vagy másolatban,
melyet mint ezredes és szendrői parancsnok ellenjegyez, Alexander Gua-
dagni azt fejt ki a császárnak I. Lipótnak, hogy harminc évi szolgálatban
tett tanúságot buzgalmáról. Ebben nem szabad kételkedni. Emlékezteti
arra, hogy három évvel ezelőtt egy bányát, melyet ő lelt fel, önként fele-
részben átengedett az uralkodónak, s az ebből százezer tallér értékű tőkére
tett szert. Ezt így jellemzi: „... ein köstliches Pergwerckh, so ich gefundten,
von mir, vermög Accords gantz zu gehörig, freywillig den Halben Theill
davon Uberlassen”. Erre emlékeztetve, most bátorkodik egy, mind a csá-
szárnak, mind a magyarországi alattvalóknak hasznos hadélelmezési ja-
vaslatot tenni; „... Euer Kay[ser][ichen] May[es][t][ä]t vill und grossen
nutzen schöpfen, auch dero unterthanen in den Königreich Hungern ein
Zimliches Utile und Vortheil beworab in denen gegenwertigen Coniuncturen
empfindten, und ... gelegensambere Proviandtirung dero Kay[ser][ichen]
Armeen mit wenigern Unkosten Haubtsächlich diene”.

Kifejti a bányavállalkozó katonai parancsnok, hogy nagy szükség volna
egy profuntházra a Tiszánál álló sereg élelmezése céljából, mint ezt már
az elmúlt hadjáratok tapasztalata is mutatja. Lassú és nehéz volt az élelem-
szállítás és amellet igen költséges is. Nehéz az „execution” és a „das vor-
genohmene disregno” visszaveti az élelmezés rendjét. Közvetlenül a császárt
kéri, hogy ő maga befolyásolja terve érdekében a „Kriegs Haubter”-eket.

Azaz: feltárja a hadellátásban mutatkozó visszaéléseket, és a saját
feletteseinek feje fölött, a szolgálati út megkerülésével, a császárt magát
akarja megnyerni; Guadagni nyilván jól tudta, hogy a Haditanács és a Ma-
gyarországon működő vezérek terveit elgáncsolták, vagy legalábbis figyel-
men kívül hagynák. Ő pedig használni akar.

A levél folytatásában, hogy az élelmiszerszállítást megkönnyítse,
javaslatot tesz a Hernád és a Sajó folyók hajózhatóvá tételére, „wo durch
der Weeg des proviand desto geschwindter, und sicherer, und mit gar
wenigen Unkosten gebahnet würde.” Úgy tűnik — folytatja — hogy ez
a hajózhatóvá tétel a mostani időben nehéz lenne. De felséged ne hagyja
magát elriasztani. A költségek készpénzben nem fognak 6000 forint fölé
emelkedni. („über 6 m. ft. in gelt nit werden steigen”) A Hernádot Kassától
lefelé kell hajózhatóvá tenni. Igaz, ez összegen kívül még két hónapig
500 embernek kell rajta dolgoznia, 80 kocsi és 80 molnár is szükséges, de
nem kétes, hogy a megyék is belátják majd a hasznát a vállalkozásnak:

„dass die gespanschaftten, wen sie das beneficium, so sie auss sothaner Navigation geniessen” megteremtik a lehetőséget hozzá közmunka révén („ad labores gratuitos”) mivel a beszállásolás terhei megkönnyebbednek: „beudrab in den Marchiren der Soldatesca, dan wan die selbe zu wasser hinundter geführt, die gespanschaftten nit so vill führen, und Vorspänn hergeben dörrften”. Azaz: a megyék terhermentesülnek — tehát érdemes lesz számukra a munkálatban való részvétel.

Kifejti Guadagni, hogy terve szerint Szepes, Sáros, Abaúj, Torna, Borsod, Gömör, Zemplén, Heves, Nógrád, Hont és Szabolcs megyék a következő évben ezt megcsinálhatnák.

Tervezete realizálásának alátámasztása érdekében, ma úgy mondhatnánk, statisztikai gondolkodással, az alábbiakat írja:

Egy profutos kocsin két hordó liszt van. Ehhez Kassától Tokajig a szállításban 6 ökör és 2 főnyi szolga szükséges. Ennek költsége kb. 15 forint. Egy hajó ezzel szemben, mely 10 hordót is elvisz, és hozzá 2 szolga elégséges, összesen 3 forint költségbe kerül.⁴ Mármost 100 hordónál a költség szárazföldi szállításnál 750 forint, a vízi szállításnál ellenben csak 30 forint. Ha tehát egy prófuntház 100 000 köből lisztre van berendezve, 72 000 forintot lehetne megtakarítani, mert ennyi a többletköltség a szárazon való szállítás esetében, és akkor mégis későn érkezik az élelem. És nem egyedül a hadiszállításnál van haszon ha ezt a munkát elvégzik:

„... Undisputirliches und grössern nuzen in dass Kay[ser][liche] aerarium bringet”: a bor és só szállításánál is felhasználható a hajózás. Általában a kereskedelemnél, mely a magyar királyság és Lengyelország közt folyik. Ha ugyanis a borra, melyből Lengyelországba évi 10 000 hordót visznek ki tengelyen, vízen minden hordóra 1 tallér vám lenne kivethető; így a kincstárnak évi 15 000-re menő haszna lenne. További 20 000 haszon lehetne a són, melyet Tokajig vízen szállítanak, s a hajózhatóvá tétel útján Kassáig lehetne vízen vinni.

Az uralkodó figyelmébe ajánlja az előnyöket „den Vortheill, welchen das Reich und die Underthanen private können geniessen” — tehát nemcsak az uralkodó, hanem az alattvalók érdeke is szempont nála — s külön emlékeztet a hadsereg poggyász-szállításának megkönnyebbedéséből származó előnyre is.

Ismételten javasolja „ein Magazin an der Theiss” felállítását, melynek helye legjobban egy szigeten lenne, ott, ahol a Sajó a Tiszába torkollik, mert az természetétől erősségnek való hely „dan selbigen Situs von natur Vöst und gelegsamb, auf aller seyten, wann allda ein wenig Ertreich auf geworffen Und ein kleine Ritut gemacht . . . kundte man die victualien gantz sicher bedeckhen”. A hely erődített raktár számára igen alkalmas, s onnan lehet az élelmet a sereghöz vinni.⁵

4. Nagyon hasonló fejtegetéssel találkozunk Sebastien Le Prêtre de Vauban-nak (1633–1707) víziutakra vonatkozó javaslatánál. L. Goubert, Pierre: *L'Ancien Régime*. T. I. La société. Paris 1969, 62. 1.

5. A hely Kis-Csécsőtől keletre, Kesznyéten pusztánál van, Ónod térségében az ún. Kerényi-tónál. Lipszky térképén (1806) még némileg látható az a Tisza-sziget, melyre Guadagni valószínűleg gondolt. A hely ma — a nagy Tisza-szabályozások után — már valószínűleg nem identifikálható pontosan.

Befejezésül kéri az uralkodót „Eine Commission zu deputiren”, azaz: küldjön ki egy bizottságot: „so werde ich das Utile zu erkennen geben Und alle Difficulteten so in diser Proposition herfür möcht gebracht werden, durch ein Landt Carten in der Handt auflösen.” Azaz, a bizottság előtt felmerülő minden nehézséget egy térképpel a kezében meg fog szüntetni.

Ez már magában is mutatja, hogy Guadagni topográfiai ismereteit térképhasználattal is egészíti ki. Jelentős tényező ez, mert mutatja, hogy Guadagni a rendelkezésre álló dokumentáció minden eszközével igyekszik álláspontját, tervezetét alátámasztani.

A következő fogalmazványmásolatok a bányászattörténet szempontjából tarthatnak számot érdeklődésre. 1696. december 9-én a bécsi Udvari Kamarához, a Hofkammer-hez fordul Guadagni. Beszámol arról, hogy bányavállalkozói tevékenysége milyen nehézségekbe ütközik.

Fischer Mihály, a Szepesi Kamara adminisztrátorra⁶ a báró Andrássy-akat dekretummal értesítette arról, hogy ne akadályozzák a bányászatot. „Hat mir dises Villeicht herr Baron Fischer zu diesen endt edtfificiret mich wider Zu einen andern bergbau zu animiren, worzue ich mich gar leicht disponiren kahn.” Vagyis szívesen vállalkozik egy újabb bánya nyitására, bár „Verlegenheiten und Hinternussen” visszatartják. Egyszerű dekretum nem is elég ahhoz, amire szüksége volna. A „Zipser Cammer” adjon neki dekretumot arról, hogy vállalkozást kezdett, azért, hogy az egri püspök ennek alapján megengedje, hogy Mecenzéfen („Mezenseyffen”) egy házat vásárolhasson. Erre azért van szüksége, hogy az ottani bányájához szükséges „materialien és instrumenten” elhelyezhetők legyenek. Mecenzéfen is szeretne bányászni. Rudabányán hol már működik a vállalkozása, jó az eredmény. Innen a nyáron több mint száz tengelyen („axen”) szállított Szomolnokra. Kéri, hogy az Udvari Kamara írjon érdekében Csáky grófnak és Kapy úrnak, hogy ne akadályozzák. Nagy kára van az uralkodónak abból, hogy a Szepesi Kamara hivatalnokai, leszámítva Fischer bárót, nem értenek a bányászathoz; és ha ő valamit kezdeményez, azon a saját hasznukat keresik. Mecenzéfi bányája már eddig 8000 forintjába került. De túl sokat követelnek tőle „und mit disen machen sie alle bergwerckh todt”, dan keiner verstehet in diser sachen besser, als der, dem der beutl trücket.” Elmondja, hogy ismer néhány ezüstabányának való érlelőhelyet, melyekből a parasztok alkalmilag mintát („Stuppen”) hoznak neki. Csak próba kellene, hogy ezek a lelőhelyek mennyire hoznának hasznot? Már 30—40 forinttal el lehet kezdeni valamit. Ő nem a saját hasznát nézi. Engedélyt kér arra, hogy a következő tavaszon állomásáról („posto”) eltávozhasson mintegy 10—12 mérföldre és 10—12 muskétást is vihessen „Convoy”-ként magával. Engedje ezt meg neki az Udvari Haditanács. Kell a kíséret, mert éjszaka az erdőn, lakatlan pusztaságban hál; kell egy kocsi is, négy lóval, amely a szerszámokat viszi. Szükség van egy próbakemencére is („Probiere Offen”). Hangsúlyozza, hogy nem kér külön pénzt: megvan a saját fizetése, arra

6. Fischer Mihály előbb besztecerbányai bányakamarai pénztárnok, 1684 és 1698 közt állt a Szepesi Kamara élén igazgatói minőségben. Gazdasági, kivált bányaugyi szakértőként ismerték. Erdemeiért 1693-ban bárói címet kapott. Ellentétben a többi kamarai hivatalnokkal, őt Guadagni is becsülte.

kíván támaszkodni; de a muskétásoknak napi 4 krajcár kell, és a szállítási költségeket sem tudja a sajátjából fedezni. „... also mit solcher Condition wie oben gemeldt wordn mich brauchen lassen, aber mit der Zipser Cammer nichts zu thun haben will auss genohmen mit H[er]r Baron Fischer...”

Azaz: bányavállalkozását az uralkodó égisze alatt kívánja folytatni, némi kincstári segítséggel. De a Szepesi Kamara beavatkozását szeretné elkerülni, mert az a tapasztalata, hogy az, Fischer igazgatót leszámítva, hozzánemértésével és túlzott követeléseivel tönkretelhetné vállalkozását. Kétségtelen, Guadagni félelme nem volt alaptalan.

A következő iratmásolat Lipót császárnak bányászati vonatkozású rendelkezése, melyben megújítja II. Ulászló és II. Lajos etárgyú dekrétumait melyek értelmében az uralkodók „pro parte nostra semper reservavimus Jus Fodinarum mineralium cum suis pertinentiis utilitatibus” elvet követték. Ez vonatkozik Gölnic, Szomolnok, Rudabánya, Jászó, Telkibánya, Rózsnyó, Igló helységekre is. Megengedték a magánvállalkozást a királyi jogok fenntartásával. A lőporgyártás bérlői pedig királyi áron kötelesek a „fodinarum cultor”-oknak a lőport eladni.

De nem a bánya az egyetlen gondja Guadagninak. Ugyancsak Szendrőn, és 1696. december 9-én kelt iratmásolata a Magyar Kancelláriához küldött levélről arról tanúskodik, hogy másféle bajban is van. „Propter non observates leges Patriae et Decreta Regum” jogtalanságokat és károkat szenved nejével együtt („injurias et damna”). Hogy mik ezek a jogtalanságok, a következő, a királyhoz intézett folyamodása másolatában fejt ki bővebben.

A Szepesi Kamara fegyveresen lefoglalta a saját és neje, született Forgách Mária Dorottya grófnő hertneki uradalmát az ország törvényeivel ellentétben, sógora, Forgách Simon⁷ panaszára, kivel perben állnak. Alig van megélhetésük, annál is inkább, mert Szendrő várába becsapott a villám és felrobbant a puskapor. Indgóságaik odavesztek, sőt kisfiuk is elpusztult. Csupán fizetésére számíthat. Más már összetört volna, de ő naponta így imádkozik: „Fiat voluntas Tua... Deus dedit et Deus abstulit”. Panaszos levelét egyesszám harmadik személyben folytatja az addigi ego után: „Gróf Gvadany Sándor, harminckét éven át szolgált felségednek. Először Magyarországon a török ellen. Aztán Pomerániában a svédek ellen. Harmadszor a Birodalomban, saját költségén, mint önkéntes, harcolt a franciák ellen, vérét ontotta és félszemét elvesztette. Negyedszer ismét Magyarországon, nyílt hadszíntéren és várfalak közt is, mindig őfelsége szolgálatában; erősnek és bátornak mutatkozott, kötelessége szerint, minden Magyarországon történt dologban, a zendülők ellen, egészen a mai napig.” Hivatkozik apósa, Forgách Ádám tábornagy és országbíró érdemeire is. „Ne engedje felséged, hogy a császár oly nagy dicsőségét erőszakos hivatalnokai díszé-

7. Forgách Simon gróf (1669–1730) Ádám országbíró fia, ebben az időben ezredes és vicegenerális. Jóval fiatalabb volt Guadagninál. Ez idő tájt a török ellen harcolt. Utóbb – már a szendrői parancsnok halála után – előbb a kurucok ellen küzdött, majd 1704 és 1706 közt Rákóczi oldalán harcolt. Rákóczi, függelemsértés miatt bebörtönöztette és a szabadságharc végéig börtönben maradt. Ekkor azonban nem hódolt meg, hanem Lengyelországba emigrált. Európai látókörű ember volt, de a francia orientáció híve.

től megfosszák, és gondoskodják róla, hogy ezt a vakmerőséget szigorúan megbüntessék. Ha a Kamara a törvények szerint járt volna el, minden kárt gróf Forgách Simonnak, a mi felperesünknek, meg kellett volna térítenie." Mert igaz, hogy Hertnek uradalmát közben visszaadták, de a gabonét elvitték és így nagyon nagy a kár.

Szintén 1696. december 9-i keltű levélmásolat az is, melyet Szendrőről a Forgách grófokhoz, sógoraihoz intéz, elküldve annak másolatát Skarbala Andrásnak [az alnádornak] és Pinnyey Jánosnak.

Eszerint követelése van a Forgách-fivérektől, Ádámtól és Simontól, neje birtokrészének visszaadása ügyében. Visk, Pereszlény, Alsó-Szenicz visszaváltását kívánja tőlük. A fivérek az öröklésnél kijátszották nővérüket, az ő nejét, sőt sértően bántak vele „sororem tractarunt ac si spuria fuisset”. Különösen Forgách Simon ellen kel ki: anyósa hagyatékából nem akart adni mást, mint „aliqua vasafiguli Anabaptistarum qualia nec quinque grossorum pretium valebunt”.⁸ Egyéb panasza is van sógorai ellen. Ez év júliusában felesége lebetegedett. De rokonai Gácsott, a kastélyban, ahol annyi üres terem van, még egy kis szobát sem adtak neki, hanem egy szalmafedelű kunyhóban kellett meghúznia magát és ott szülte meg gyermekét. A tűzkár és a birtoklefoglalás mellé még ez a bánásmód is járult. Igaz, a Szepesi Kamara katonai fizetéséből 100 forintot előlegezett neki s ebből 50-et nejének adott a megélhetéshez a másik 50-nel Bécsbe ment, hogy jorgorvoslatot szerezzen. Egyébként Itáliából anyja is küldött „per cambium” a megélhetéshez „honestissima media”-t; így tudnak valahogy megenni. Bécsi útja közben igyekezett rokonaival találkozni és megállapodni, találkozott is Galgóczon Forgách Simon nejevel — aki szívesen fogadta — és Rajkán Forgách Ádámmal. Említi, hogy neje öröksége 30 000 forintnyi értékű, de ezt nem kapta meg. Rajka uradalom felét, a nikelsburgi birtok és a nagyszombati ház értékének felét, valamint részesedést Tapolcsán, Széchén, Somoskő, Gács, Szaláncz, Garány és Szent-Márton uradalmakból is. Hivatkozik a Forgách család 1686. január 25-én kelt örökösödési szerződésére. Kénytelen a Kancelláriához fordulni ügyében rokonai ellen, s követeli felesége örökrészét. Birtokügyben egyébként az egri püspök és Koháry István „assistant sicut plenipotentiarum”.

Valószínű, hogy az 1696. december 9-i kelt — annyira különböző körülményeket mutató iratokról lévén szó — csak a feljegyzés kelte. Addigi ügyeit, fontosabb levélmásolatait gyűjtötte össze feljegyzéskönyvében. A többi levélmásolat, már későbbi keltet visel: ezeket alkalmasint folytatólagosan jegyezte be.

1696. december 15-én Szendrőről egy meg nem nevezett hadbiztoshoz fordul; leírja alárendeltjének, Linckh Norbert Vencel zászlósnak Tokaj és Eperjes közt tett útjait, a várórségek zsoldjának és felszerelési ügyeinek tárgyában; ezek az ügyek sok nehézséget okoznak.

Katonai vonatkozású hivatalos levelei következnek, ugyan ez év december 13., 14., 15., 28. és 29. kelttel. E levelek mind utasításaival kapcsolatosak. Linckh zászlós és von Rottenstein Miksa Frigyes hadnagy panasz-

8. A később „habán”-nak nevezett kerámiákról van szó.

kodnak egymással szemben. A fegyvertárost letartóztatták; a fegyver-
mesterek sem engedelmeskednek. Freindtlich Mátyás élelmezési tisztnek
(„Proviand Offizier”) is hiába adott utasítást őrmestere útján szóbelileg,
hogy az élésházban („Proviand Haus”) levő gabonamennyiségről küldjön
jelentést, nem tette meg. Így írásban kellett figyelmeztetnie. A fegyvertáros
(Zeügwart) is elég nyers hangnemben válaszolja, hogy a fegyvertári had-
nagyhoz forduljon: ő nem tud írni, beteg a keze, és az majd elküldi az írásos
jelentést is. Ezért aztán 1697. január 5. kelttel a Haditanácshoz intézett
levelének másolatában arról értesülünk, hogy panaszt tesz az élelmezési tiszt
és a fegyvertáros ellen. Ezek arra hivatkoznak, hogy „sie ain andr dependens
haben”, azaz nem függenek tőle. Pedig ő a szendrői parancsnok. Adják
meg neki a tekintélyt, a rendtartás lehetőségét. „... mein instans ist autho-
rität mir Vergeben: Im Himml ist nit als ein Sonne, wirdsohe in einer
Vöstung nit mehr als ein Comendant seyn”. Kérte Hangoshy főhadbiztost,⁹
hogy tartson mustrát katonái felett; kéri, hogy a Haditanács adjon neki
instrukciót, miképpen viselkedjék a továbbiakban: „bitte mir eine
schriff[t]liche instruction gnädigst zuertheillen, wie ich mich ferners ...
zu ... halten habe.”

Látnivalóan, Guadagninak sok baja volt feletteseivel, tiszttársaival,
de a hadellátás embereivel is. Kitűnik a feljegyzésből a katonai fegyelmet-
lenség, főleg a várparancsnok helyzetének rendezetlensége, az adminiszt-
ráció zavara is. De sejtetni engedi e levélmásolat, hogy nála, Guadagninál
sincs minden rendben. Emlegeti súlyos betegségét, amelyet egy éve állott ki,
s amely miatt bal szemére megvakult a jobb pedig napról napra gyengül.
Ez mind fejsebének következménye, melyet az ellenség előtt szerzett; en-
gedélyt kér arra is, hogy Bécsbe utazhasson, hogy kezeltesse magát. Úgy
látszik — és a feljegyzések is erre mutatnak — egészségi állapota labilis
volt, s a feljegyzéskönyvet is azért vezette, hogy ügyeit állandóan eviden-
ciában tudja tartani, jobban, mintha külön iratokat hordott volna magánál.

Ezt megerősíti egyébként a katonai vonatkozású levélmásolatok közt
egy keltezés nélküli magyarnyelvű levél másolata is, melyet Forgách Simon
gróf intézett Gyürki Pálhoz. Ebben a levélben Forgách arra kéri Gyürkit:
beszéljen Gvadagnival, „azért az ezer forintig való praetensiojáért ne ízet-
lenkedgjék és gyűlölködjék velem, hadgjon fel rajta” „ne prostituállya
magat vele, mert ezt nagjobbnak tartom az egész praetensiojanel”. Ugyan-e
levél latin fordításban is megvan a szövegben. Hogyan került e levél Gua-
dagnihoz, és mért másolta vagy másoltatta le, holott annak fölényes hangja
nem vet túl jó fényt a szendrői parancsnokra — nem tudni. Talán lehetséges,
hogy az összes iratokat később állította sorrendbe Guadagni? — ezt nem
tudjuk. Bizonyos, hogy a dokumentumok együtt így sokrétű képet adnak
a várparancsnokról.

A következő levél, mely Nikolassy bányamesterhez¹⁰ íródott s Eperjes-
ről 1697. jan. 21-ről van keltezve; azt írja, hogy az a kérésük, hogy a Kamara

9. Hangoshy István 1686-ban lett lustrabiztos (lustrae commissarius) Felső-Magyaror-
szágon. 1697 végén halt el; ekkor nevezik ki utódát.

10. Nikolassy (Nicolassi) Laurentius Joannes a Szepesti Kamara ellenőrzése alatt álló
Szomolnok bányájának prefektusaként 1689-ben szerepel; 1695-ben a Breuner-
bizottság bányaellenőrként erősíti meg.

legyen segítségükre, találjon megfelelő utat ahhoz, „damit uns armen Waldtburgern geholffen und Ihre May[e]st[ä]t ein nutzen geschaffet werde, hernachmahlen wan solches die Cammer vorguth erkehnet, hette ich dißes Einer Kay[ser]l[ichen] May[es]t[ä]t selber praesendirt unduplicando ein-kohmen, dan ich solches in guettn erkehnet hab...” A bányapolgárság — melyhez magát is számítja — segítségére és az uralkodó hasznára kész lenne, ha azt a Kamara jónak látja, személyesen is a császári felségnek bemutatni ügyüket és őt kérni, mert a dolgot — nyilván új bányák megnyitását — jónak tartja. Itt ismét a bányavállalkozó Guadagni szól.

Nem folytatható minden egyes iratmásolat ismertetése; erre nincs hely és lehetőség. Az eddigiekkel is csupán az volt a cél, hogy a kéziratos kötet tartalmának jellege bemutatásra kerüljön. Az iratmásolatok ugyanis nemcsak a kötetet jellemzik, hanem méginkább magát Guadagni grófot, a katonát, a vállalkozót, és az embert is. Itt már meg is állhat a kötet ismertetése és át lehet kanyarodni arra a témára: miért érdekes mindez az utókor számára? Mi adja a kéziratos kötet jelentőségét? Egyáltalán minnek a dokumentuma? Mert nemcsak Guadagni Sándorról árulkodik a feljegyzéskönyv, hanem a korról, az eseményekről, a társadalmi közegről, melyben létrejött.

A kéziratból egyébként Guadagni egész államjogi felfogására is fény derül. Kétségtelen, hogy nagyon foglalkoztatja a „gratuitus labor” a robotmunka kérdése: és a Fischer adminisztrátorhoz 1697. aug. 29-én írt levelében ezt a mondatot is idézi: „Vox populi Vox Dei.” Már itt helyet kap a bírálata az országban követett módszerekkel szemben. Guadagni, akinek szerepe volt Tokaji Ferenc fogságbevételében, illetve őrzésében, nyíltan kimondja, hogy kis költséggel óriási kárnak lehetett volna elejét venni.

De még jobban kiderül egész, az országban általa követendőnek vélt koncepció abból a tervezetből, melyet kelt nélkül, német nyelven találunk a leveleskönyvben, 1698. április 17. és szept. 17. között. Igaz, itt már felborul a kötet kronológiája, de néhány iratmásolat után egy részben bővebb olasz nyelvű szövegét találjuk ugyanennek a levélnek „Sacra Cesarea e Reale Maesta” megszólítással. Az olasz szöveg részben rövidebb ugyan, de részben hosszabb, és sok helyütt zárójel és aláhúzást találunk: ezek a részek a német szövegből hiányzanak. Elképzelhető, hogy ez volt az eredeti fogalmazvány, annál is inkább, mert itt több a törlés, mint másutt. Mivel több ügydarabból kitűnik, hogy Guadagni írnokot tartott, úgy vélhető, hogy olaszul is tudó írnoka kezétől származik a levél olasz szövege.¹¹ De először is a missilisnek látszó német szöveggel kell foglalkozni.

„Aller Durchleuchtigster Grossmächtigster Unnd Unüberwündligster Kayser” — szólítja meg a levélíró Guadagni az uralkodót, majd hivatkozik

11. Az autográfia kérdésének eldöntését ebben a korszakban nem az bonyolítja, hogy a kérdéses személytől maradtak-e fenn levelek vagy sem, hanem főleg az, hogy ha maradtak is fenn, azok mennyiben autográfok. Ez időben magasabb állású személyeknél az írnoktartás általános. Guadagninak pl. a Forgách családi levéltárban (Orsz. Ltr.) két levele is maradt fenn: egy Forgách Simonhoz írott (1696) és egy Jurky (Gyürky) Pálhoz intézett (1696). Azonban a kérdés az: ki írta le tényleg a levelet: maga Guadagni vagy az íródeákja? A missilis leveleken az aláírás szokott autográf lenni, de az aláírás karaktere rendszerint más, mint a tulajdonképpeni szövegtesté.

33 évi szakadatlan szolgálatára. Említi, hogy 1695-ben egy tervet adott be „zwey Flüß, schiffreich zu machen... aber mein intention war Vill mehr eine Schanz, welche ich zu endt desselben gezeüget, gleichwie in von mir augezaignete Landtcarthen zu sehen war”. (Ez nyilván az előbb említett, 1695. december 8-i ismertetett tervezet.) De a hajózácsatornáknál is fontosabbnak tartotta és tartja az erődépítést egy alkalmas helyen. Ecélből rajzot és térképet is készített. Most, úgymond, a veszély ennek megújítását kívánja. A veszély: a Tokaji-féle felkelés volt, melynek megismétlődésétől kellett tartani.

Ezért most e levélben újra felhívja a figyelmet az erődítésépítés fontosságára Magyarországon. Sorra veszi azokat a várakat, amelyek rendelkezésre állnak és megállapítja, hogy a legjobb közülük Szatmár: de itt egy „Citadell” kellene. Nagyvárad is jó vár, de ha túlsok népet eresztenek be a városba, ezek a citadellát birtokukba keríthetik. Kassa egészen hiányos és a helység fekvése miatt is „defect”. Ecsed erős, de a megközelíthetősége és a szükség esetén felmentése nehéz; itt a „National Volckh” is, mely a városban van, bonyodalmat okoz. Munkács erős, de szűk vár: a fejedelemnek nincs belőle nagy haszna. Tokaj túl kis hely ahhoz, hogy az országot körülötte és saját magát is megvéddesse. Egy hegy dominálja; nem erődíthető kényelmesen. Murány vad hegy: kevés emberrel zárolható és nem segíthet az ország-lakosokon: „Muran ist für sich selbst”. Szendrő helye jó, de sokba kerül megfelelő állapotba hozni. Nem lenne eredményes az uralkodónak, hogy onnan kommandírozzák a környéket: ez nyitott vidék. Eger is hasonló. A várak építéséig eddig a magyar körülmények akadályozták: „Disses Khönigreich Hungarn ist von dissen Electionen gewessen, und hat nit zugelassen Vöstung zu ihrn Dienst zu bauen aniezo hat sich die Zeit Verändert, und ist nöthig d[as] d[er] Landts Fürst zu seinem Woell [?] Vestungen, lasse auffrichten, darmit das Volckh im Zaum zu halt[en], die Inwohner müssen defendirt werdn, Und die Waffe ergreiffn, wan es d[er] Landts Fürst schaffet.”¹²

Mi lenne tehát az az alkalmas hely erősítési célra? „Az a hely, melyről már jelentést tettem, semmi más” — ismétli meg Guadagni, majd ecseteli a Tisza—Sajó torkolat előnyét. Élelemiszerven nagy a bőség, mert a vidék a legtermékenyebb Magyarországon. Hús bőségben van, hal elégséges. A víz sem egészségtelen, mert a hegyek nincsenek nagyon messze és így nem veszíti el természetes jellegét; lejjebb azonban a források nyílt területen gyorsan veszítik jellegüket és mocsarasodnak. A levegő itt egészséges és a lovasság részére van elegendő legelő.

A hely erődítésére — folytatja Guadagni — van elég tér is. A lakosok biztonságosabban érezhetik magukat és nem táplálhatnak gyanakvást a várral szemben és még kevésbé konspirálhatnak. Európa egyik legjobb erődjévé lehetne itt felépíteni — véli a tervező. Nagyon jó a helye. Ugyanis ha például Szatmárra küldenek csapatokat, ezek Budáig a Dunán kell hogy menjenek,

12. Utalás arra, hogy Magyarországon, mely előbb választásos monarchia volt, nem lehetett a rendekkel való előzetes megállapodás nélkül az uralkodónak várakat építenie. 1681 óta azonban az ország örökös királyság lett és így a helyzet megváltozott.

mert ez a legrövidebb út: ebben az irányban viszont, ha a vár felépülne, 3 nappal megrövidülne az odavezető út s nem kellene mocsarakon átmenni. Ez a vár fedezné Kassát, Eperjest, Szendrőt, Munkácsot a török elől, és innen lehetne segítséget vinni Szolnokra, Szegedre, Tittelbe és Egerbe. Tokaj erre a feladatra nem alkalmas. Itt nagy raktárat is lehetne felállítani élelmiszer és tüzéségi szerek számára, különösen lőpornak, melyet itt olcsón lehet előállítani, mivel a közelben bőven van salétrom. A vár egyben a hajdúvárosokat és Debrecen is szemmel tarthatná, ami által a rebiliók-nak elejét lehetne venni. Ha a fejedelem alattvalói vérét kímélni akarja és meg akarja kapni a köteles adót, érdemes ezt megfontolnia. Sokat írhat-nék még erről — mondja —, azután hozzáteszi „ich erkenne es aber, dass wan ein Verständiger, Undd landts erfahrener die Landt Carthen in die Handt nimbt, wirt Er also baldt penetrirn, wohin ich gehen wohle.”

Guadagni tehát térképre hivatkozik. Akár maga készítette ez a térkép, akár a korában közkézen forgó térképek egyikéről van szó: a térkép használhatóságának kérdését veti fel. Már Brown doktor említette az 1660-as években, hogy Magyarország térképei nem megfelelőek. Ez Guadagni, a katona előtt sem lehetett ismeretlen. Szolnoknak aránylag központibb volt a fekvése; de Guadagni térszemlélete mégsem tekinthető tévesnek: a sűrűbben lakott, népesebb Északnyugatról Északkelet felé vezető útvonal számára a kijelölt hely — az akkori viszonyok ismeretében — valóban alkalmasabb lehetett, mint a régi, de akkoriban eléggé elpusztult háttérű Szolnok vára. Csak az a kérdés, milyen térképről olvasta ezt le Guadagni? Mert a vár helyének megválasztása abban az időben megfelelőnek volt mondható.

A várat azonban, mondja tovább, „mint egy hajadont, hogy tisztesség maradhasson, el is kell látni megélhetéssel”. Ecélra az uralkodónak jövedelmi forrás kell. A jus fiscale kiterjesztését javasolja; a fiskális jog most bizonytalan. Javasolja, hogy a nádor 33 jobbágytelekig terjedő donációs joga szűnjön meg: ez szálljon a királyra. Akkor nem lesz többé vita a fiskus és a nádor közt.¹³ Javasolja továbbá a salétromra a bányajog kiterjesztését. „Die Kriegs Materialia und andre Nutzung” királyi jog. A királynak joga van a salétromos helyeket visszaváltani („zu redimirn”) annál is inkább, mert ezen a vidéken a salétromot titokban eladják a lázadóknak. A salétromot senki más se vehesse, csak az uralkodó által ecélra küldött emberek, megfelelő („bilichen Preiss”) áron. Aki megszegi ezt, súlyos büntetést fizessen, a harmincadosokat, akik hűek a felséghez, pedig hatalmazzák fel ennek ellenőrzésére. Ha appaldóba adja az uralkodó a lőport, akkor is húzhat belőle egy kis hasznot. Legfőképp azonban tervétől a nyugalom biztosítását reméli Guadagni. A várat egyébként az északi országrész robotjával kívánja felépíteni. Inkább legyen egy jó vár, mint több rossz, amit rövid idő alatt el lehet veszíteni. A robotnál az 1681. évi 7. artikulus szerint kellene eljárni. (Ennek az artikulusnak 22. § mindenesetre a felsőmagyarországi főkapitány számára meglehetősen hatáskört biztosított.)

13. A Donatio Palatinalis-t, melynek eltörlésére Guadagni gondol, az 1609. évi 66. törvénycikk szabályozta, s az 1659. évi 30. megerősítette. Az adomány 32 jobbágytelekig terjedhetett. Utóbb e nádori jogot az 1715. évi 33. törvénycikk is megerősítette.

Ezután Guadagni Mathias Corvinusra hivatkozik. Alatta jó állapotban volt a magyar királyság, de utána tönkrement. (Petrus de Réva művét olvasta, innen merítette ismereteit. De Mohácsot és Munkácsot ugyanazzal a Mongaz névvel említi, és az artikulusok idézésében sem mindig pontos Guadagni.) Folytonos lázadások tették tönkre az országot — mondja és példának Bocskayt, Bethlent és II. Rákóczi Györgyöt idézi. Most tehát — folytatja — „aniezo hat Gott den Leopoldum zu seinen Minister erwöhlet, das Konigreich Hungaren in Jenigen Standt, wie es Matthias hinterlassen zu reducirn.”¹⁴ Az alap, mondja tovább, a katolikus vallás helyreállítása és a zsarnokság megszüntetése: „die Tyraney zu Untertruckhen, Unnd mit dem heilsamben Justiz das Untertruckthe Völkch zu defendirn.” Hivatkozik itt az 1546. évi 25. törvénycikkre, mely a nyilvános gonosztevők megbüntetését írja elő.¹⁵ Kifejti, azután azt is, hogy a magyar történetírók, Révay és Istvánffy, a jobbágyok állapotát túl kedvezőnek látták; mert abban az időben már szokásban volt a jobbágyok megfélemlítése és a robotnak a törvényes mérték fölé emelése. Néhol, a Tiszán túl, még vannak privilegizált helyek is, melyeknek csak 40 nap az évi robotjuk. De a legtöbb helyen heti 3 sőt 4 nap a gyakorlat. Ezért aztán a hadsereget nem tudják eltartani és a királynak sem jut az őt illető jövedelem. A királyságban 1000 elhagyatott falu van, sokhelyütt pedig csak 1/3 része található annak a lakosságnak, mely valaha ott élt. Azt ajánlja, hogy az uralkodó tartsa magát szigorúan a törvényhez és védje meg a jobbágyot. Amit a nemesek régen érdemeikért nyertek, most elvesztették. „In disser letzten Rebellion ist der Adl am marsten zubeschuldig, und Könte Euer Kay[ser]l[iche] May[estät] sich des Gsetzes bedienen als proventus Regis Vladislaus 7. art. 3.” (Ulászló VII. dekrétuma, 1514. 3. §.)

Itt már egy társadalompolitikai koncepció csírája fedezhető fel. Guadagni a nemeseket mint „perturbatores des Koniglichen Zehnts” — tekinti, akik a túlzott munkaköveteléssel a király jövedelmét veszélyeztetik, és azt kéri, hogy a király parancsolja meg, hogy a jobbágyok csak a törvénynek megfelelően dolgozzanak a királynak; ezt a munkát taksálják meg és pénzben lehessen megváltani. Ebből évi két milliót vehetne be a kincstár „und die Unterthanen thun es gehrn”. Így még mindig 1—2, sőt több napot nyerne hetenként. Kettős lesz a haszon — véli Guadagni — „das Konigreich würdt sich populiren” „zum anderen kundte man in Kriegs Zeithen mer national Kriegs Völkch haben, das dritte und fürnembste ist, man

14. Lipót királynak ez a dicsőítése nem Guadagni egyéni hízelgése. Megtaláljuk a közel-kortárs magyar aulikus nemességének írásában is. Oka a török kiűzésén érzett öröm volt, melyet csak utóbb halványítottak el a Rákóczi-szabadságharc eseményei. Ezt a méltatást találjuk a következő nemzedék egyik memoár-írójánál, Sigray László Ignácnál is (1695—1756 után). L.: Fallenbüchl Zoltán: *Sigray László Ignác emlékirata*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974—1975*. Bp. 1978. 171. l.

15. Az említett törvénycikk azonban a nemességet és a szegény népet kínzó közönséges gonosztevők ellen szól. Guadagni interpretálásában ezzel szemben némileg nemesség-ellenes éle van: a privilegiummal visszaélő — és ily módon indirekte az uralkodót károsító — földesurakat nevezi e névvel, s az ő „Tyraney”-jüktől akarja a népet megvédeni. Talán a sógorai elleni ellenszenv befolyásolta e túlszigorú megítélésben.

wurdte das Spiell der H[errn] Venetianer in das Königreich ein führen, Divide et Impera . . . Eure Kay[ser][liche] May[estät] alzeit obsiger seyn.” Ajánlja ezt az axiómát: „qui suo Jure utitur nemini iniuriam facit”, és „quod differt non auffert”. Majd külföldi példát idéz: „Es khombt mir vor, was König in Franckh-Reich Ludovicus XIII gethan Monsieur de Focket [Fouquet] mit villen and[eren] seiner Nation Khon[te] Zeugnus geben.”¹⁶ Végezetül kifejti: Matthias Corvinus óta Magyarországnak nem volt egyhuzamban mindmáig 10 békés esztendeje. Most lenne rá alkalom. „Und habn die osterreichische König Kein solche gelegenheit gehabt, als d[er] Jezt Regirendte, fronte capillata, post hac ocassio calva. Ich könte hiervon vill mehr schreiben, man kan aber leicht denen erfundenen sachen einen Zuesatz geben. Worüber mich aller-Unterhanigst Empfahl.”

Meglehet, Guadagnit kissé elragadta a tervezés, de kétségtelen javaslatain a franciaországi és a velencei kormányzásmódok befolyása. Az olasznyelvű verzióban még többször emlegeti „il gioco . . . delli Sig[nori] Veneziani”-t. Az aláhúzott részekben egyébként még messzebb megy el a tervekben. A német szöveg valószínűen a missilis, bár ez nincs se keltezve, se aláírva, úgyhogy még az is elképzelhető, hogy Guadagni megírta, de végül mégsem küldte el a császárnak e javaslatát.

Az olasz szövegben vannak még más, fontos utalások is, amelyek a német szövegezésbe nem kerültek bele. Ilyen például a sószállításra és a hajózáscsatornákra vonatkozó rész. Guadagni itt visszatér az elején említett hajózáscsatorna ügyére. „Két előnye is lenne annak a tervezetnek, melyet bemutattam — mondja. Az egyik, hogy a sószállítás révén a sóvári sófőzőüzem („salina di Scowar”) mely a sok nehézség miatt akadozva működik, ha jól meggondoljuk a teendőket, nagy hasznot hozhat az uralkodónak („all Padrone”). A másik az, hogy lehetne egy csatornát készíteni a Sajótól az Ipolyig, és így hajózhatóvá tenni a Dunától a Tiszáig („potrebbe fare un’ baglio dal Scaio all’ Ipoll e si renderebbe navigabile dall’ Danubio all Tibisco”) így fedezni lehetne egy nagy részét az országnak ezzel a csatornával; nyugaton egy hegykorona lenne; háború és béke esetén is nem kevés hasznot hozna ez az uralkodónak.” Ez a rész alá van húzva és elől-hátul zárójelbe téve. Ez az olasznyelvű verzió első olyan része, mely a német szövegben nem szerepel. Lehetséges, hogy Guadagni tudomást szerzett arról, hogy a csatornaépítés kérdésével más is foglalkozik, így Vogueumont Lothar, s talán ezért hagyta azt ki. Az is lehet, hogy nem akart túl messze menni a tervezésben: végre is az ilyen tervek kivitelezése igen költséges, és nem

16. Utalás Nicolas Fouquet (1615–1680) surintendant des finances, majd pénzügyminiszter esetére. Fouquet-t visszaélések miatt 1661-ben tartóztatták le és 1664-ben ítélték el, tehát körülbelül akkor, amikor Guadagni katonai pályafutása elkezdődött. Az eredetileg számúzetésre szóló ítéletet XIV. Lajos várfogságra módosította, melyet a vétkesnek Pignerol határvárban kellett eltöltenie; onnan nem is szabadult ki többé. Guadagni a példával valószínűleg azt kívánja kifejezni, hogy az uralkodónak nagyon erélyesnek kell lennie, szigorú büntetést kell alkalmaznia. Nyilván nem akar utalni Georg Ludwig Sinzendorf, a bécsi Udvari Kamara elnökének még jellemzőbb esetére, aki 1657 és 1679 közt töltötte be tisztségét, teljesen alkalmatlanul és rosszhiszeműen. Végül, halála előtt, a császár megkegyelmezett neki; pénzbüntetését mérsékelte és a kényszerlakhely-kijelölést is feloldotta. (1681)

akart talán egyszerre túl sok tervvel állni az uralkodó elé. Mindez feltételezés.

Az erődítményt igazi katonaként, fontosabbnak ítélte, de az erődre vonatkozó terveiből is hagyott ki. Egy ily a német szövegben hiányzó, de az olaszban meglevő rész ott található, ahol a várprojektumot elősegítő természeti adottságok előnyeit részletezi. A várat mocsaras helyen képzei el. Az olasz szövegben azonban ez is áll: „Az utakat a mocsarakon keresztül szilárd alappal akarnám megcsinálni és szárazzá tenni, mint a bécsi szilikát („come i silliciati di Vienna”); ez körülzárná a szigetet, ahova nem volna szabad a bejárás; a varsahalászatra nincs szükség, az uralkodó az, aki rendelkezik a bejárással.

A későbbiekben kimaradt egy jelentős véleménynyilvánítás az Udvari Kamaráról is.

Az olasz szövegben bővebb kifejtése található Guadagni bányászati elképzeléseinek is. „Beadtam egy tervezetet — írja — a felséges Udvari Kamarához is. Ez az ország törvényein és a bányatörvényeken alapult. Megmutattam ebben, hogy milyen visszaélések keletkeztek, amelyek számottevő kárt okoztak a felségnek . . .” A bányatörvények következtés alkalmazásával szerinte sok költséget lehetne megtakarítani és senki sem szenvedne kárt. A Szepesi Kamara túlságosan beleszól a bányaugybe. Inkább a bányapolgárságot kellene támogatni, a vállalkozókat. Annak a nézetének ad hangot, hogy „egy garas elvesztése nélkül” sok hű alattvalót lehetne megnyerni, és szükség esetén 4000 „jól felfegyverzett emberre” lehetne számítani a bányavárosokból; ezeket a Tiszánál fel lehetne használni. Csak be kellene vezetni a „velenceiek játékát”, azaz a „Divide et impera” módszerét.

Guadagninak az az elgondolása, hogy a királynak a bányatörvényeket a saját javára kellene alkalmaznia, s azt néznie, ami számára jövedelmezőbb, de nem törvényellenes. Ha ezt keresztülvizsi, ez előnyös lesz a bányászatra, s ha az uralkodónak pénzre lesz szüksége, a jómódú alattvalók könnyűszerrel adnak neki akár 100 000 forintot is a törvényes 6%-os kamat mellett. Amellett még az urbura, a királyi bányabér is növekedni fog.

A várparancsnok úgy gondolja, hogy a salétromon is nagy lehetne az uralkodó haszna. Az ipar és a kereskedelem növekedne, amit a Kamara nem tehet vagy nem akar. („Che la Camera o non pote o non vole” — de jellemzően, a vole szót még az általános törlés előtt is külön törölte; nyilván túl erős bírálatnak találta.) Kilátásba helyezi Guadagni azt is, hogy még két más tervét is megismerteti az uralkodóval, de az előbb vessen véget a fennálló visszaéléseknek. Ezeknek a terveknek az lenne a haszna, hogy a király teljesen biztosan birtokolhatná Felső-Magyarországot. Ha pedig az általa tervezett várat megépítik, idővel a helyőrségeket, a „guarnigione delle piazze”-t csökkenteni is lehetne. Ezeket a terveket, ha meglesznek a kellő feltételek, elő fogja adni, de most a legfontosabb a visszaélések megszüntetése. Egyelőre a védelmi szükséglet az első.

A nagyobb és népesebb helyeken — javasolja — legyen az uralkodónak egy háza, mely egyszersmind raktárul is szolgál. Erre tornyot is lehetne alkalmazni, s benne egy-egy kis, 20 katonából álló őrséget tartani. Ezt a Kamara, — a Szepesi Kamarát érti alatta — különböző okoknál fogva nem tudná megcsinálni, legalábbis nem olyan hatékonyan, ahogyan kell.

Guadagni nagyon elmarasztló véleménnyel van a Szepesi Kamara tisztviselőiről. Úgy véli, hogy ezeknek nincs elég tapasztalatuk. „A Kamara hivatalnokai — mondja — nem olyan emberek, akik bejártak különböző tartományokat és országokat, akik látták és megértették, mitől függ a király haszna és java, mert nem voltak el nagyon messzire a saját fészüktől. Nem próféták és nem tudják felismerni az előnyös helyzeteket.” Szembeállítja a hivatalnokokkal a katonákat. „Ezek közt vannak uralkodó hercegek, más kisebbek is, számtalan lovag, s a nagy tömeg zsoldoskatoná, akik képesek arra, hogy az említett dolgokban tanácsot adjanak, mindannyian versengenek a dicsőségtől ösztöklélve, s egységesekek abban, hogy gondolnak az uralkodónak teendő jó szolgálatra. . . .” A katonasággal nincs gondja a felségnek. Viszont a kamaraiak „nem tesznek egy lépést sem, ha nem kapnak kiszállási költséget;¹⁷ teknősbéka-léptekkel haladnak, mindenütt akadályokat támasztanak és sok ezres költséget okoznak a királyi kincstárnak, és még egybet is lehetne mondani. . . .” Ezzel szemben a katonaságnál („soldatesca”) ha egy magasabbrangú tiszt parancsot ad az alacsonyabbnak, a közkatonának, ezek végrehajtják a parancsot, akár saját belátásból, akár a büntetésből való félelemből, és semmiféle költséget nem okoznak a királynak.

Javaslatot tesz Guadagni arra is, hogy az uralkodó váltsa vissza Csetnek, Krasznoharka, Szádvár és Torna uradalmakat, tartozékaikkal együtt; I. Lajos király (1351. évi) 13. artikulusa szerint adjon ezekért ellenértéket. „Ha ezek saját rendelkezésre fognak állni, a szokásos jövedelemnél sokkal nagyobb hasznot hajtanak majd.” Arra gondol Guadagni, hogy itt is bányászatot lehetne folytatni.

Ez mind hozzájárulhatna, hogy az uralkodónak meglegyen a 4000 főnyi jól felfegyverzett embere. Itt ismét a „gioco delli Signori Veneziani”-t, a „velencei játék”-ot említi. A megoldást pedig könnyűnek találja: csak egy parancs kell, hogy az alattvalók a törvény szerint dolgozzanak. („Solo dia un mandato, che gli sudditi travagliano secondo la legge.”)

Később, a Fouquetról szóló példa után, ismét törölt valamit Guadagni, ami az olasz szövegben megtalálható: a kincstár egy újabb lehetőségére hívja itt fel a figyelmet.

„A nagy családok — mondja — melyek az országban hatalmasak voltak, nagyobbrészt kihaltak: sok birtok másokhoz került, akik azt megvették, és akik azt most örökösként birtokolják. Per defectum seminis az örökös jog a királyi kincstáré.” Guadagni a tulajdonjog kontrollját kívánja. Úgy tartja, ezek a zálogon bírt javak törvényellenesen vannak a jelenlegi tulajdonos kezén. Tehát ennek meg kellene váltania, hogy örökös tulajdonként bírhasssa, de az érték 2%-át fizesse meg. Tipikus kamarelista sakkhúzást javasol tehát, s nem is véletlenül áll ez a javaslat közvetlenül az említett francia példa után.¹⁸

17. „Liefergeld”: kiszállási, utazási költség, mely a hivatalnokok rendkívüli költségeit volt hivatva fedezni.

18. Franciaországban, ahol a hivatalválasárlás rendkívül el volt terjedve és az állami bevételi források egyik jelentős tételét képezte a hivataleladás, a rendkívül nagy hadiköltségek egyik fedezési módja az volt, hogy 1688 után a tisztviselőkkel újra megvetették az állásokat, sőt a városokkal is azokat a hivatalokat, melyeket a város maga töltött be választás útján. (L. Göhring, Martin: *Die Ämterküuflichkeiten im Ancien Régime*. Berlin 1938, 173, 178. l.)

Guadagni javaslataiban sajátos módon keveredik a magyar alkotmány és a törvények tisztelete a kameralizmussal, és az abszolút uralkodó katonai kormányzásának módszereivel. Elképzeléseiben mégis elsősorban a katona szempontjai érvényesülnek a legerősebben. De azért mindig hangsúlyozza a törvényekhez való ragaszkodást.

Az olasz verzió végén egy törvényszék felállítását javasolja „a rossz megváltoztatása és a jónak a megerősítése” érdekében. („La riforma del male e la confirmazione del bene”) Ez a törvényszék az uralkodó két vagy négy helyetteséből („luog Tenenti”) állana. Felügyeletre volnának felhatalmazva („con autorità di potere invigilare all buon servizio di Sua Maesta”) joghatóságuk lenne a Kamara, a hadsereg és a megyék ügyeiben. E „Tribunale Supremo della riforma” lenne a legfőbb hatóság, és ők vizsgálnák ki a különféle jellegű panaszokat is. Észrevehető e terven a francia intendáns-intézmény hatása: csak Guadagni ezt nem a commissarius-intézmény, hanem inkább törvényszék formájában képzei el.

Kérdés már most, hogy vajon a német szöveg misszilis-e, vagy az olasz? Valószínűnek látszik, ahogy fentebb említést nyert, hogy a német szöveg, mely összefogottabb, reálisabb, és szerényebb, a misszilis. De fordítva is lehetséges. Kérdéses ugyanis, hogy a zárójeles aláhúzások valóban törlések-e, vagy esetleg ellenkezőleg, bővítések. Mindkét levél, vagy inkább beadvány, keltezetlen. Guadagni anyanyelve olasz volt, s így úgy tűnik, hogy ez az eredeti. De természetesen az is lehet, hogy a német beadvány után meg gondolta magát, és olasz anyanyelvén fordult a császár-királyhoz, aki nemcsak tudott, de szeretett is olaszul beszélni, sőt, talán azt is lehetett remélni, hogy e nyelven bizalmasabban és nagyobb siker reményében lehet vele kontaktust találni. Mindez feltételezés. A döntő szót a kérdésben akkor lehetne kimondani, ha egy bécsi levéltári kutatás során előkerülne a tényleg misszilis beadvány, illetve levél. Mindenesetre egy ilyen kutatást nemcsak a dikasztériumok levéltáraitra, hanem a titkos Habsburg családi levéltárra is ki kellene terjeszteni, mivel szinte bizonyos, hogy a tervezet, ha elment, nem valamely szolgálati úton ment fel, hanem egyénileg.

Tulajdonképpen, a kézirat szempontjából nézve, nem is az a lényeges, hogy eljutottak-e Guadagni elképzelései a császár-királyhoz vagy sem, és ha igen, milyen formában és milyen fórumon keresztül?¹⁹ A lényeges ebben az, hogy Magyarországon ebben az időben egy, a helyi viszonyokat ismerő és az eseményekben közvetlenül részt is vevő ember, milyen gondolatokat vetett papírra, milyen terveket fontolgatott. Guadagni gondolataiból nem az a lényeges, hogy mi valósult meg — hiszen ez minden tervnél kétséges —

19. Guadagni neve sem a *Gesamtinventar des Wiener Haus- Hof- und Staatsarchivs*-ban (Wien 1940), sem a *Register zum Inventar des Wiener Hofkammerarchivs*-ban (Wien 1958) sem az *Inventar des Kriegsarchivs Wien* névmutatójában (Wien 1953) nem fordul elő. Az Österreichische Nationalbibliothek régi kéziratos állományát tartalmazó *Tabulae codicum manu scriptorum*-ban sem fordul elő Alessandro Guadagni, bár a Guadagni családnév kétszer említve van, mindkétyszer 17. századi kézirat kapcsán. Egy Girolamo Guadagni *Il generoso principe* című vígjáték szerzője (13 308. sz. kzt, VII. köt. 203. l.) egy Pietro Guadagni pedig 1672-ben mint G. Viviani *La vaghezza del Fato* c. zenedrámájának szövegírója. (18 844. sz. kzt., X. köt. 244. l.) E személyek összefüggése a kéziratos feljegyzéskönyv szerzőjével nem állapítható meg.

hanem az, hogy ki és mi a tervező. A szerző az érdekes, nem a hatása. A hatást a történelmi körülmények szabják meg: a gondolat viszont független.

A döntő: Guadagni állásfoglalása. Bárhogy értékeljük a szendrői várparancsnokot, akár fantaszta tervkovácsnak tekinti valaki, akár európai tájékozottságú, széles látókörű gondolkodónak, azt el kell ismernie, hogy egyéniség, és cselekvő egyéniség.

Cselekvő egyéniségek életében nem ritka a súrlódás a külvilággal. Így volt ez Guadagnival is. Számára a cselekvésre a katonai pályán kívül a bányavállalkozásban nyílt tér. Állásfoglalása itt vizsályokba vitte bele. Panaszt tettek ellene egy erdőkitermelési ügyben. Guadagni nem hagyta magát; mikor biztosságot küldtek ki ügyének vizsgálatára, írásban védekezett. E védekező iratból jól kitűnik egész állásfoglalása, tevékenysége. A levelezéskönyvben Szendrőről 1698. szeptember 27-én keltezett védekezőiratát a mellé írott feljegyzés szerint október 21-én személyesen adta át a vizsgálóbizottság tagjainak, Franciscus Josephus Ethesiusnak, a kor kiváló bányászati szakértőjének, Wilhelm Wasserpauernak és Gasparus Martinidesnek, kiknek feladata volt a Hoffmann György által ellene tett panasz kivizsgálása.

Ebben az iratban, mely az utolsó nagyobb följegyzés a levelezéskönyvben, hosszan azt fejt ki, hogy semmi olyasmit nem tett, ami a törvényekkel ellenkezne. A földesurak nem rendelkeznek korlátlanul az erdőkkel. Hivatkozik a Maximilianische Bergordnungra is: „...die Grundtherrn nit Dispotici Domini über die Wälte Seyndt...sondern Ihro... May[estät] das Jus montanum bezahltn...” A földesurak nem akadályozhatják a bányászatot azon a címen, hogy az az erdőket károsítja, és Hoffmann „non est... Dispoticus Dominus...” azaz nem korlátlan úr. Hivatkozik arra, is, hogy Rudabánya — ahol az ő bányauzeme is van — Felsőmagyarország bányavárosai közé tartozik, mint Szomolnok, Gölnic, Jászó és Rozsnyó is. Az „arme bergleuth” és az „armbe baurn” pártjára áll, akiket az „Oppressores” nem engednek megfelelően dolgozni, illetve a robottal túlságosan igénybevesznek és terhelnek. Ezúttal is hangoztatja, hogy az „oppressio miserè plebis”-t követik el; és hivatkozik az 1546. évi 25. törvénycikkre, mely a nyilvános bűnösök ellen irányul, és az 1609. évi 16. törvénycikkre is. A védekezőirat hangja eléggé nyers és éles, különösen Hoffmann ellen irányul. Szinte azt mondja róla, hogy az uralkodó ellensége.

Honnan Guadagninak ez a bátorsága?

Egyik forrása bizonyára rossz viszonya rokonaival, a Forgách urakkal: személyükben az önző és kapzsi földesurakat is látja, kik minden birtokot magukhoz akarnak ragadni. De ez még nem elvi kérdés. Itt azonban elvi kérdés is van.

Guadagni — bányapolgár, akit bányászati tevékenységében gátolnak. Amellett Guadagni császári tisztt, aki az uralkodót szolgálja és ismeri az akkor új elméletet az uralkodó jogairól. Az uralkodó felette áll a nemességnek, és nem engedheti, hogy ez a köznépet a maga javára használja ki. A köznép: az uralkodóé, és elsősorban neki kell szolgálnia. De Guadagni a jogrend embere is. Nem egy radikális alkotmányértő uralkodói abszolút hatalmat képzel el, hanem a törvényeknek az uralkodó számára kedvező értelmezését. A nemesek „turbulatores proventuum regionum” azáltal, hogy akadályozzák a bányászatot, amelyhez kell az erdők fája és túlrobo-

toltatják a jobbágyokat is, úgy, hogy nem jut elegendő módjuk az uralkodó számára dolgozni. Guadagni előtt, ő maga mondja, XIV. Lajos állama lebeg példaképként: közmunkákat szeretne — az ország kiépítésére, az uralkodó döntőbírói szerepét földesúr és alattvaló közt és a jövedelmeket a királynak szeretné biztosítani. Úgy véli: ez mindenkinek javára válna.

Ezzel a felfogásával össze kellett ütköznie a magyarországi valóságos helyzettel. Guadagni merkantil elveket képvisel a teljesen agrár országban és szembe kerül a privilegizáltakkal is.

1698 után már csak járulékosak a bejegyzések. Elvették a kedvét? Megbetegedett? 1700-ból már haláláról van adat²⁰ és 1704-ben, a feljegyzéskönyv özvegye nyomorúságáról tanúskodik: ekkor gyermekeivel Kassán él, mint menekült.

Mielőtt a kötetet az átvizsgáló letenné kezéből, még néhány bejegyzésre kell figyelmesné válnia, melyek az elmondottakkal bizonyosfokú összefüggést mutatnak.

A 90. folio versoján egy olasz nyelvű bejegyzés található: „La fossa che gl antichi hanno volsuto facere p[er] congiungere il Tibisco con il Danubio. Nel Tibisco gomincia [!] in Aroktó e si chiama come dicano i villani Csörsz e p[er] molte miglia fino al giorno di oggi si vedano le vestigie”. A 91. fol. rectóján pedig a magas Tátrában levő tavakról és patakokról olvasható ugyancsak pársoros olasz nyelvű bejegyzés. Ezek a földrajzi tárgyú bejegyzések az egykori jegyzőkönyvtulajdonos vagy későbbi családtagjai geográfiai érdeklődésének tanújelei. De különösen az előbbi, a Csörszárakra vonatkozó feljegyzés fontos, mert olyan közegből származik, amelyben, mint láttuk, a hajózácsatornák létesítésére való törekvés eleven. Akár magától Alessandro Guadagnitól származik a bejegyzés, akár a fiától (a lapon egy 1717-ből való másik, német nyelvű beírás található) aki, a korszerű műveltséghez tartozó olasz nyelvet, ha nem is anyanyelvi szinten, de szintén ismerhette — mindenesetre annak a jele, hogy a feljegyző figyelmes lett a Csörszárakra — mint a Duna—Tisza közti összeköttetésre. Ez pedig vagy előbb, vagy legkésőbb ugyanakkor, amikor Dilherr tábornok Duna—Tisza csatornaterve²¹ felmerül: mutatja, hogy honnan mely körből származnak az ország közlekedésügyi kiépítését szolgáló tervek, elgondolások. Kétségtelennek kell tartani, hogy a feljegyzéskönyv egykori tulajdonosa ebben a vonatkozásban sokkal jelentősebb személyiség, mint amilyenek eddig ismerték.

Mindezek alapján kívánczik néhány tanulság összefoglalása.

A 17. század utolsó másfél évtizede Magyarország a török uralomtól való megszabadulásának időszak. Azokon a területeken, melyeken nem volt törökuralom, a háború terhei nagyon súlyosan hatnak. A fokozott terheket nekik is viselniük kell, még akkor is, ha szívesebben vennék a „status quo”-t, ha egyénileg nem érzik át a kiűzés fontosságát. A történelmi események azonban nem ismernek „status quo”-t és így akarva-akaratlanul

20. Széchy Károly: *Gróf Guadányi József*. 1725—1801. Bp. 1894. 39. l.

21. Dilherr Franz császári tábornok 1712-ben lett Szolnok várának parancsnoka. Duna—Tisza-csatorna tervét (1715) a „gratuitus labor” útján, Pest és Szolnok közt szeretné volna megvalósítani. (Takáts S.: *Duna-csatorna terve... = Magyar Gazdaságtört. Szle.* 9. évf. 1902. 138. l.)

részt kell vállalniok abban az óriási terherben, amit a hadellátás és a beszállásolás jelent.

A törökuralom a fizikai pusztítás, a magyar királyság demográfiai viszonyainak teljes felborítása mellett, talán még végzetesebben hatott pszichológiailag az ország lakosságára. A tevékeny élet hiábavalóságának tudata a török uralom idején gyökerezett be és vált szinte magyar ethnoszkritériummá. Öt nemzedéken keresztül szinte szakadatlanul tartó rombolás, elhurcolás, a személyi és vagyoni biztonság teljes hiánya, önkény és magárahagyatottság olyan lelki roncsolást okozott az ország társadalmának jóformán minden rétegében, amelyet nem lehetett kiheverni. Ezzel függ össze a mindenkori pillanatnyi konstelláció szerinti magatartás gyakorlata, ami az egykorú leírásokban mint a magyarok „állhatatlansága” jelenik meg, és a perc örömeinek élés, evés-ivás, tobzódás, melyet műveikben legerőteljesebben Pázmány és Zrínyi ostromznak, de szinte minden más kortárs író is. A jogbizonytalanságnak az a foka, ami a török ittlétének korszakát jellemezte, Európa más részeiben ismeretlen, talán csak a barbareszk kalózok által látogatott délitáliai partvidékeken található hasonló pszichózis; de az sem ilyen méretű. Ilyen körülmények közt az akkumuláció tevékenységének nem sok értelme van. Akinek van valamije, attól előbb-utóbb elveszik azt. Sokévtizedes, becsülettel és szerencsével összegyűjtött kis vagyont az önkény egy pillanatnyi eseménye elvihet, rablás vagy váltságdíjkényszer útján. És természetesen nem kedvez az ilyen helyzet az elmélyült spekulációt, a gyűjtést kívánó szellemi munkának sem. Az egyetlen, amit a magyar kívánhat: megszabadulni a töröktől, de ehhez évtizedeken keresztül semmi reménye, mert a segítség elégtelen. De most — 1683 után — megvan a segítség.

Szinte abban a pillanatban, amikor a török seregek kiszorulnak az országból, felvetődik a „hogyan tovább?” kérdése. Érdekes és jellemző, hogy azok a tervezetek, amelyeket gondolkodó magyar fők tesznek, vagy a török határnak az ország központi területéről minél távolabbra tolásával foglalkoznak, mint Hevenesi Gábor vagy Esterházy Pál törekvései, vagy a rendi alkotmányt akarják átmenteni, mint a Patachich Boldizsár javaslata. Az ország belső erőforrásinak mozgósítása a hazai születésűek közül csak Kollonics püspök *Einrichtungswerk*-jében²² ölt nagyobb szabású átgondolt

22. Szekfű Gyula: *Magyar történet*. IV. köt. Bp. 1935. 239–253. 1. A legalaposabb, leghosszabb és legkonceptiózusabb tervezet Magyarországra vonatkozóan ebben az időben a komáromi születésű Kollonics püspök nevéhez kapcsolható *Einrichtungswerk*. Bár Kollonicsot a magyar történetírás idegenként tekintette s részint ma is annak tartja; apja már megszerezte az indigenátust, s így ő is kétségtelenül a közjogi értelemben vett „nemzet” tagja volt. Tervezete, mely a privilégium nélküli országlakosokat hatékonyabb uralkodói jogvédelemben kívánta részesíteni, s ezzel a királyhoz, az ország akkori szuverén urához jobban hozzákapcsolni, abszolutista szellemű. A privilégiumfélő, defenzív, agrárbirtokra orientált nemesi felfogással szemben más alternatívát képviselt. A magyar történetírás még ma is adós az *Einrichtungswerk*-nek, e fontos történeti forrásnak publikálásával, holott Baranyai Béla és Kenéz Győző azt már régen előkészítették kiadásra. (L. Szekfű, i. m. 596 és Csizmadia Andor: *Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban*. Bp. 1979, 63. l.) A megjelentetés bizonyára sok közkeletű tévedést oszthatna el. Egyébként az *Einrichtungswerk*-ből az OSZK Kézirattárának két, közel egykorú másolati példánya is van, Fol. Germ. 209 és 210 jelzet alatt, s van példánya az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának is.

formát — egyébként külföldiek, főleg olaszok azok, akik az ország kiépítését elméletben és gyakorlatban kívánják előmozdítani. Nem akarunk ki térni itt sem Fra Gabriele javaslatára, sem Aloisio Fernando Marsigli szisztematikus tudományos-rendszerező munkájára, csupán utalni kívánunk arra, hogy a Dunavölgy, a Kárpátmedence lehetőségeinek, természeti adottságainak kibontakoztatására most látszik elérkezettnek az alkalom. Mialatt a Balkánon és Magyarország déli síkságán még folynak a török elleni harcok: a dolgozószobákban az akkor modern európai államszervezés elméleti csatái folynak, melyek most már kiterjednek Magyarországra is. Ezek a tervek néha túllépik a realitás határát, mint Marco d'Aviano, gróf Jörger reményei Konstantinápolyt és a Balkán felszabadítását illetőleg — de néha megmaradnak az apró lépések reálisnak tűnő talaján. Guadagni bányász- és csatornatervei, reformjavaslatai ebben az összképben kapják meg értelmüket.

Az új központosított vagy központosításra törekvő államok merkantilista koncepciók jegyében igyekeznek a terület és a népesség felhasználását megszervezni; az igazgatás megújítása éppúgy eszköz ehhez, mint a kezdeményezni képes emberek támogatása. A visszafoglalás utáni Magyarország különösen alkalmas terep a kísérletekre — elméleti és gyakorlati síkon egyaránt. A kérdés csak az: mi valósul meg a tervekből?

Nem térhetünk ki itt részletesen most a terület, népesség és igazgatás bonyolult kapcsolatára a felszabadító háború korában: ezt külön tanulmányban akarja e sorok írója ismertetni. Csupán Guadagni szerepét akarjuk kissé megvilágítani kéziratával összefüggésben.

Guadagni olasz, és szerepe értékelésében nem szabad megfeledkezni két dolgoról. Az egyik: Itália helyzete ebben a korszakban, a másik — és ezzel összefüggő — az olaszok szerepe Magyarországon a 17. század második felében.

Itália: spanyol, császári és francia ütközőtér. De ugyanakkor a római birodalmi hagyományok és emlékek konzerválója a humanizmus kora óta: innen az érdeklődés az ókori császárság szervezőmunkássága iránt. Ugyanakkor elvándorlási terület is: a 17. századi „brain export” klasszikus hazája. Itáliában számos állam van, de egyik sem nyújt elégséges teret igazán nagy koncepciójú tervekhez és pályafutásokhoz, kivéve az egyházi pályát. Marsigli, az önkéntesből lett hadmérnök, a római Limes nyomait keresi a Danubius partjainál, vele együtt sok más olasz küzd a császári seregben a török ellen, akik különösen az erődítésügyben és a szervezésben tűnnek ki. Nem hagyható ki már a felszabadító háborút megelőzően az olaszok tevékenysége a magyarországi bányászatban és a legfejlettebb szabad királyi városok kereskedelmében sem. Mindez összefügg: azok az itáliaiak, akik otthon nem élhetik ki koncepcióikat, Magyarországon kísérlik meg azt, akárcsak a császár többi tartományaiban is. Guadagni is egyike ezeknek; életrajzából már láttuk, hogyan került a császári hadszervezet kötelékéhez — körülbelül Montecuccoli hazai szereplésének időszakában.

A császári politika igyekszik a török elleni harcokban kitűnt olaszokat jutalmazni. Magyar honfiúsítást kapnak a Lucca (1681), Pellicoli (1682), Novelli (1685), Verzonis (1685), Poleni (1685), Tonso (1687), Pozza (1688), Pierizzi (1689), Bagliano (1693), Nigrelli (1695), Vecchi (1695), Salvatori

(1695), Turinetti-Pancalieri (1695), Pallozulos (1695), Rodeschino (1697), Odescalchi (1697), Guidi-Bagni (1699) családok tagjai, részben főnemesi rangemeléssel.²³ De csak kevesen telepedtek is le Magyarországon, mivel az 1687. évi országgyűlés által szentesített 26. törvénycikk 1000 arany lefizetését és indigenátusi eskű letételét követelte meg az újonnan honfiúsítottaktól.²⁴

A Magyarországra került olasz tisztek egyrésze megbarátkozott a magyar urakkal. Sor került köztük és magyar leányok vagy özvegyek közti házasságokra is. De fordítva, családtagjaik és magyarok között is megtörtént ez.

Egészen különleges volt az az eset, mely Octavio Nigrelli, kassai császári parancsnok családjában történt meg. Nigrelli — akit Guadagni is említ egyik iratában — hosszabb hazai szolgálata alatt jó viszonyba került a magyar urakkal. Annaira, hogy leánya is magyarhoz, és pedig kuruc magyarhoz ment férjhez: ahhoz az Esterházy Antalhoz, akit az emigrációba is követett.²⁵

Megindult tehát egyes olaszok közt egy meggyökeresedési folyamat. Guadagni is a magyar Forgách-családba házasodott be. És nincs ok arra gondolni, hogy amikor a magyar „országlakosok” javát is nézi a hajózáscsatorna építéssel, ezt nemcsak formulának szánta, hanem azt az ország-lakosokkal való őszinte együttérzés diktálta. Mindezt azért is érdemes volt megjegyezni, mert Guadagni Sándor nem más, mint a 18. századi verselő generális, Gvadányi János nagyapja.

Folyószabályozási terve nincs ugyan előzmények nélkül — hiszen már az 1687. évi 16. törvénycikk előírta a Vág és a Duna folyók megvizsgálását esetleges szabályozás céljára — de mégis figyelemreméltó. Voguemont Lothar kortársa, azé a Voguemonté, aki a középkor óta ismételten felbukkanó Duna—Odera-csatorna tervét újra a köztudatba hozta, komoly kereskedelmi érvekkel támasztva alá azt.²⁶ De Guadagni terve úgy látszik, egy-két évvel megelőzte a Voguemontét.

Nem lehet a kellő források hiánya miatt és a levéltári utánjárás körülményessége miatt sem teljesen tisztázni most még az összefüggéseket Voguemont tervével. Nem is ez a lényeges. A kézirat szempontjából annak szerzője a fontos. A szerző pedig kétségtelenül koncepciózus, ötletgazdag személyiség, aki amellet Magyarországhoz és az akkori magyar nemzethez szolgálata és házassága révén is kapcsolódik.

Csatorna és bánya: Guadagni a merkantil koncepció egyik magyarországi szószólója. Katonanemes, aki azonban a bányapolgárság nevében is fellép. Szerepe szinte az intermediátoré. Egy centralizált mondarchiában,

23. Orsz. Levéltár, Magyar Kancellária Levéltára, Libri Regii, XVI—XXIV. kötetek alapján.

24. *Magyar Törvénytar*, IV. köt. 1657—1740. Bp. 1900, 353. l.

25. Orsz. Ltr., Magy. Kamarai Ltr., Litterae ad Cameram Exaratae 1730—174. No. — Nigrelliről még Lukinich Imre: *II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története*. Bp. 1935. I. köt. 11, 43, 152 stb. lapon.

26. Vác Elemér: *Duna—Odera csatorna terve...* Bp. 1932. Guadagni tervének esetleges viszonya Voguemont nagyszabású koncepciójához további bécsi levéltári kutatásokat kívánna meg.

aminő ebben a korban Franciaország, talán nagyobb szerepet játszhatna. De az itteni adottságok, a török háború után a spanyol örökösödési háború és a Rákóczi-szabadságharc: nem voltak alkalmasak ilyen jellegű munkálatra.

Csatornaterveit úgy látszik, a rendek nem értették meg: nincs rá adat, hogy támogatták volna. Bányájával az uralkodói monopólium és a túlzott követelések gátolták. De ha tervei nem is mindenben sikerülhettek, legalább a bányát sikerült megvalósítania. Fia, János-György — kinek neje szintén magyar, Pongrácz Eszter —, ezt a vállalkozást fenntartotta: a rudabányai vállalatról 1744-ből is van adat. A Guadagni-özvegy ekkor már több éve élvez nyugdíjat a Szepesi Kamarától: 1730 óta folyósították ezt.²⁷

Kétségtelen, hogy Guadagni javaslataiban — különösen az olasz nyelvű verzióban több olyan elem van, amely Kollonics *Einrichtungswerckh*-jében is megtalálható. Ismerte-e Guadagni az *Einrichtungswerckh*-et? Valószínűleg. De ha nem ismerte volna, akkor is ismerte a problémákat, amelyek hasonló eredményre vezettek nála: a reform szükségességének hangoztatására. És ez a reformkövetelés nem is magyar sajátosság csupán.

Nyugat-Európában, kifejtett abszolutizmus mellett, ugyanígy folyik a vita a teendőkről. A folytonos presztizsháborúk, az uralmi terep ki szélesítése, befelé a rendek és a köznép, kifelé pedig más hatalmak rovására az ezzel járó konfliktusok és a nép elnyomorodása, Franciaországban hasonló reformgondolatokat ébresztenek. Ottan 1696/97-ben készítik el a királyi intendánsok az ország nagy állapotrajzát; de hiába Vauban és Boisguillebert minden törekvése, az uralkodó csak hatalmának és hadviselő-képességének növelésével törődik. Kollonics tervezete: békés építőmunka tervezete. Még Guadagni, a katona elgondolásai is elsősorban defenzívek, és a gazdasági élet fellendítésére, a belső nyugalom biztosítására, nem a hadi ütőerő fokozására irányulnak elsősorban.

Az alattvalók védelme: a heti három robotnap²⁸ az *Einrichtungswerckh*-re emlékeztet; talán innen vette Guadagni is. Az utak, a hajózcatornák építése, a kereskedelem, az ipar élénkítése: általános európai szempontok ekkoriban. Érdekes viszont, hogy mikor Guadagni a „perturbatores des königlichen Zehendts”-ről beszél, ugyanarra a szempontra tapint rá, melyet Vauban 1695-ben elkezdett, de végleg csak 1707-ben megszövegezett *Projet d'une dixme royale* című memorandumában fejt ki: a tizeden nyugvó adórendszerre, mely ugyan nem új, hanem még a középkorba visszanyúló és egyházi gyökerű, de a leglogikusabbnak és legméltányosabbnak tűnő.²⁹ Ez az eszmei egyezés sem véletlen, hanem az 1690-es évek általános krízisének közös európai reformútkeresésének jegyében születik meg. Nem kell közvetlen hatásokat keresni: gyakorlati gondolkodás is elvezet ide. Kétség-

27. Kerekesházy, i. m. és Orsz. Ltr., Magyar Kamara Levéltára, Miscellanea Cameralia 3. csomó, 10. tétel; Szepesi Kamara, Libri Perceptionum et Erogationum, 8. és 9. csomók, 32. köt. 40 és 87. lap; 35. k. 35. l.; 42. k. 36. l.; 54. k. 38. l.; 60. k. 20. l.; 67. k. 41. l.; 82. k. 81. l.

28. Redlich, Oswald: *Geschichte Österreichs*. Gotha 1921, 542. l.

29. Cornaert, Émile: *Projet d'une dixme royale... par Vauban*. Paris 1933, XXXIV. 1, és Brauer Walter: *Frankreichs wirtschaftliche und soziale Lage um 1700* Marburg 1968, 10. és 156. lap.

telenül olyan javaslatokról van szó, melyek akkor Európa minden központi-lag kormányzott országában szőnyegen vannak, s melyeknek lényege: meddig a határig lehet az alattvalókat terhelni anélkül, hogy azok tönkre ne menjenek? E tervezetek és gondolatok az akkori Európa országaiban különféle módokon cirkulálnak és bizonyosan hatnak is egymásra, annál is inkább, mert azokban a körökben, ahol a reformelképzelések születnek és forognak, nincsenek sem területi, sem nyelvi akadályok. Országközi és udvarközi szálakon terjednek ezek, olyan emberek körében, akiknél a latin, a francia és az olasz, a nagy kultúrnyelvek ismerete általános. Nem vethető el az a lehetőség sem, hogy Kollonics és körének gondolatai Franciaországban és másutt is érdeklődést keltettek és visszhangra is találtak. Erről ma még túl keveset tud a történettudomány.

E nemzetközi összefüggések mögött pedig ott van az akkori Európa nagy realitása: a Habsburg—Bourbon kötélhúzás és a spanyol trónutódlás problémája, a nagy erőpróba előszele. E fővonal mellett háttérbe szorul a magyarországi helyzet, a török háború minden sorsdöntő reménységével és szenvedésével egyetemben. Mellékhadszíntér; de a magyar nép számára ez a legfontosabb.

Itt kapcsolódnak Guadagni reformelképzelései a hazai adottságok reális talajába. Javaslatai konkrétak, a magyarországi viszonyok tüzetes ismeretén épülnek fel, és ha a király szempontját tükrözik is, nem tekinthetők idegően szelleműnek. Esménye: a régi magyar királyok központi hatalmához való visszatérés. Nem alkotmányellenes: a megfelelő törvény-cikkeket felhasználva kívánja a magyar királynak a gazdasági hatalmát megerősíteni, a joghoz ragaszkodva. Az uralkodó a „divide et impera” elvének alkalmazásával az ő koncepciójában döntőbíróként léphet fel az egymás ellen feszülő társadalmi erők között. Kevésbé bízik a királyi pénzügyigazgatás hivatalnokságában, melyet sem elég képzettnek, sem elég hatékonyak nem tart. Az uralkodó fő támaszának a hadsereget tartja; s bár nem mondja kifejezetten, érezhető, hogy az igazgatásban is a hadsereg szerepének fokozását tartaná hatásosnak: ez katona voltából folyik, s legkevésbé sem egyezik meg Kollonics felfogásával.³⁰

Ha katona is, azt tartja fontosnak, hogy az országnak gazdasági felvirágzásához belső és külső békéje legyen. Tervezetéből nem hiányzanak a népvédelem elemei sem, s ezek nem szorítkoznak a robotkorlátozással a jobbágságra, hanem kiterjednek a fontos, és Magyarországon nem eléggé erős polgárságra, jelesül a bányapolgárságra is. Szubjektív, egyéni érdekét is képviseli, de tény, hogy nem az összesség rovására. Bírálja a kamarai igazgatást, mert nem serkenti eléggé a polgári vállalkozást: pedig ez érdeke lenne az uralkodónak is.

Guadagni a katonából lett polgári, nagypolgári vállalkozó típusa. Oly típusé, melyre igen nagy szükség lett volna az ország fejlesztésére, de amely a hazai sajátosságok hatására — kettős nyomás alatt — nem tudott érvényesülni. Pedig, ha néha talán túl fantasztának tűnik is, koncepciózus ember, és jobb sorsra érdemes, nem arra, hogy örlődjék egy nehézkes apparátus és egy megértésnélküli, csak konzerválni akaró agrártársadalom között.

30. Maurer, J.: *Kardinal Leopold Graf Kollonitsch*. Innsbruck 1887, 290, 296. 1.

Lehet-e Guadagnit, sokkal szerényebb kiadásban, a nagyhírű Vaubanhoz hasonlítani? Igen is, nem is. A közeg, melyből előkerültek: katonanemesség, királyi szolgálat: nagyon hasonló. Erődítéstechnikai elveikben nehéz az összehasonlítás, mivel egy többé-kevésbé megvalósult, nagyvonalú erődítési elvet nehéz összehasonlítani egy realitássá sohasem vált tervezettel. De míg Vuban a külső ellenféllel szemben az ország circumvallatiojának, követője, Guadagni az ország belső rendjének fenntartására egy centrális koncepció híve.³¹ E külső-belső erődítéskoncepcióbeli különbség egyben sorsuk és lehetőségeik demonstrátora is. Mindkettő azt tette, illetve javallta, amit lehetett.

Lehet, hogy Guadagni szívesen került volna az udvar közelségébe, ahol többet tehetett volna. Várparancsnoki beosztása, egy sokáig periferikus, aztán jelentőségét veszített végvárban, és magaválasztotta mellékfoglalkozása, szenvedélye, a bányászat, ezt nem tette lehetővé. És bizonyosan nem tette lehetővé az sem, hogy kétszeresen idegen volt. Idegen a császár bécsi udvarában és idegen a magyar főnemesség körében, ahol házassága ellenére is, úgy látszik, outsider maradt. Ha azt mondaná valaki, hogy Guadagni — provinciális jelentőségű volt és maradt, azt lehetne felelni: igen, de nem egészen a saját hibájából.

Mert az egyes hazai adottságok felismerése azt mutatja, hogy a javító szándékú koncepció nem hiányzott belőle. Javaslati: a salétromgyűgygy-szervezése, Sóvár sófőzde közlekedésének javítása, a technika talán nehezen megvalósítható, de érdekes Duna—Ipoly—Sajó—Tisza csatorna terve, a bányaforgalom megélénkítése, mind olyan elgondolások, melyek mögött reális tapasztalat van. Elképzelései hazai realitások vagy legalábbis e lehetőségek felismerésén épültek fel; fedezetül pedig az áll mögöttük, hogy nemcsak elméletileg igyekezett az ország kiépítésében részt venni, hanem ténylegesen is, saját, erejéből, egyéni vállalkozóként. Így vált egygyé azzal az országgal, ahová a szolgálat hozta, s ahol meggyökeresedett.

Ha tehát valaki Guadagni értékelésére kívánna vállalkozni, annak meg kell fontolnia, hogy javaslataiban sok volt a pozitív, az előremutató elem. És Alessandro Guadagniban vagy: Gvadányi Sándorban mindenképpen olyan személyiséget kell látni, akinek életpályája is, feljegyzéskönyve is, egyaránt megérdemli a történetírás figyelmét.

DAS NOTIZBUCH DES ALEXANDER V. GUADAGNI

Z. FALLENBÜCHL

Die Handschriftensammlung der Ungarischen Nationalbibliothek erhielt vor kurzer Zeit ein bedeutendes Manuskript aus den jetzten Jahren des 17. Jahrhunderts.

Der Titel ist „*Liber Conceptuum tam Latinorum, Quam Germanicorum [Illustris-simi] D[omi]ni] Comit[is] Alexandri Gvadagni in Anno, Christi Domini 1696.*”

31. A circumvallatio szisztémája — egy területnek erődvonallal való védelme — egyébként Magyarországon, szervezeten is, már mintegy száz évvel Vauban koncepciója előtt megvalósult a végvár-rendszerben, melyet a megmaradt királyi országrész és a Birodalom védelmére Bécsből szerveztek meg. Erre vonatkozólag szerző egy külön tanulmányban kíván részletesebben kitérni.

Der Umfang von 92 Blättern ist zwar nicht sehr gross, dennoch hat es eine beträchtliche historische Bedeutung. Die Handschrift enthält Notizen und besonders Abschriften von Briefen und Akten von oder an Alexander von Guadagni. Vier Sprachen sind im Text vertreten: ausser der in Ungarn üblichen ungarischen, lateinischen und deutschen Sprache ist auch die italienische vertreten. Das ist die Folge davon, dass der Possessor und Initiator der Handschrift, Guadagni, ein in Ungarn dienender Italiener war.

Schon das Zeitalter der Entstehung ist eine sehr wichtige Periode der ungarischen Landesgeschichte. Es ist nämlich die Periode der Befreiungskriege, als die Türken, nach einer langen und für Ungarn verheerenden Herrschaft, von den christlichen Heeren endlich aus dem Lande getrieben wurden. In diesem Kampfe nahmen Deutsche, Polen, Italiener, Spanier, Engländer, Franzosen und selbstverständlich Ungarn teil. Guadagni selbst war ein höherer Offizier, der schon ungefähr in der Zeit des Feldzuges von Montecuccoli im Jahre 1664 nach Ungarn kam und hier schliesslich zum Kommandanten der Festung Szendrő befördert wurde.

Die Notizen und Schriftstückkopien beziehen sich auf seine Arbeitsprojekte, Militärangelegenheiten und Familienprozesse.

Das erste Schriftstück ist vom 8. Dezember 1695 datiert. Es ist ein Projekt, an den Kaiser, Leopold I. gerichtet, in dem Guadagni den Bau eines Profunthauses bei der Mündung des Flusses Sajo in die Theiss vorschlägt. Zugleich legt er einen weiteren Plan zur Schiffbarmachung des Hernádflusses bis nach Kaschau vor. Dieser Kanal würde, argumentiert er, die Verproviantierung der kaiserlichen Armee viel billiger machen und ferner auch den Weinausfuhr nach Polen und den Salztransport im Lande selbst stark fördern. Er gibt auch die eventuellen Kosten der Arbeit an; diese würden 6000 Gulden in barem Geld nicht übersteigen, ausserdem rechnet er mit der Robotarbeit der Untertanen, diese sollte aber durch die Komitate organisiert werden.

Der Plan ist eines der ersten Stromregulierungsarbeiten, die nach der Türkenzeit in Ungarn entworfen wurde. Guadagni hatte aber dazu nicht nur die nötigen Mitteln, sondern auch die persönlichen Beziehungen nicht gehabt, und fürchtete, dass sein Plan unausgeführt bleiben wird, und bat um eine kaiserliche Kommission zur Untersuchung seines Planes an Ort und Stelle. In den Kriegsjahren konnte aber wegen dem ständigem Geldmangel die Regulierung nicht stattfinden.

Aus einer anderen Abschrift vom 9. Dezember 1696 kommt wieder ein anderer Projekt des Obersten und Festungskommandanten Guadagni hervor. Er hatte in Metzenseiffen ein neues Bergwerk angefangen, und in dieses Unternehmen schon 8000 Gulden investiert, jedoch die nötige Hilfe von der zuständigen Finanzbehörde, der Zipser Kammer, nicht erhalten. Er bittet deshalb diese Hilfe von der Wiener Kaiserlichen Hofkammer. Um ein besseres Verständnis in den Leitern der Hofkammer zu erwecken, erklärt er, dass er mehrere, für die Silbergewinnung rentable Orte kennt, nur müssten diese einer Probe unterworfen werden. Er bittet um Erlaubnis, diese, Erzgewinn versprechende Gebiete zu besuchen und aus der Besatzung seiner Festung 10—12 Musketiere als Begleitung mitzunehmen, denn die Zustände sind hier ganz unsicher. Dieses Bergwerksunternehmen soll er für den Kaiser mit Hilfe des Ärars fertig bringen.

In anderen Schriftstücken sind seine Klagen über rechtswidrige Handlung gegenüber ihm und seiner Gattin, einer geborenen Gräfin Forgách, enthalten. Seine Schwäger wollten die Gattin enterben, und haben einen Prozess gegen das Ehepaar eingeleitet. Hier gibt er seine Biographie an: er dient seit 32 Jahren (also seit 1664), zuerst in Ungarn gegen die Türken, dann in Pommern gegen die Schweden, dann im Reich gegen die Franzosen, und endlich gegen die Aufständischen in Ungarn. Er hatte im kaiserlichen Felddienst Wunden erhalten und ein Auge verloren.

Manche Schriftstück-Kopien geben Beweis dafür, dass Guadagni mit den anderen kaiserlichen Offizieren wegen Subordinationsfragen auch gewisse Streitigkeiten hatte.

Die Handschrift liefert also manche Angaben zur Geschichte der unvollkommenen militärischen Subordination bei der Befreiungsarmee gegen die Türken am Ende des 17. Jahrhunderts.

Das wichtigste ist aber, dass Guadagni als Festungskommandant und aktiver Offizier zugleich auch Bergbauunternehmer und „Waldbürger“ war, und als solcher, die Beschaffenheiten Ungarns wohl kennend, für den Kaiser einen Projekt für die Wiedereinrichtung Ungarns verfertigte.

Dieser Plan — in Briefform an den Kaiser und König Leopold I. adressiert — ist wohl einige Jahre späteren Ursprungs als das *Einrichtungswerk* von Kollonitsch, viel kürzer, und weniger systematisch, hat aber manche Ähnlichkeit damit, weist aber zugleich auch Unterschiede auf. Es gibt von diesem Plane zwei Versionen im Bande: zuerst kommt eine in deutscher Sprache, dann eine mehr detaillierte, in italienischer Sprache verfasst. Sie sind späteren Datums als 1695, stammen wahrscheinlich aus dem Jahre 1697 — interessanterweise fast aus dem selben Zeitpunkt, wo in Frankreich die Intendaten des Königs eine grosse Untersuchung der Zustände im Lande durchführen. Die italienische Version von Guadagni ist im Bande die spätere; sie enthält aber mehrere Streichungen. Der Text dieser Streichungen kommt in der deutschen Fassung nicht vor, obwohl sie eben sehr interessant ist.

Das wichtigste beider Fassungen ist, dass in der Mitte von Ungarn, an der Mündung des Sajóflusses in die Theiss, eine sehr starke Festung zu bauen sei. Dadurch wäre die Verbindung von der Donaulinie nach Oberungarn gesichert; zugleich sollte dort eine grosses Proviandmagazin zur Versorgung der kaiserlichen Armeen erbaut werden. Zu diesem Plane machte Guadagni auch eine Landkarte, die jedoch im Bande nicht zu finden ist; sie war aber wahrscheinlich der missilen Fassung des Projektes an den Kaiser beigelegt.

Veranlassung zu diesem Festungsbauplan — der sich schon auf viele ältere Fortifikationserfahrungen im Lande stützt — war die 1697 rasch niedergeworfene Erhebung des einstigen Grenzsoldaten und nunmehrigen Bauernführers Ferenc Tokaji. Diese Gelegenheit gab wahrscheinlich Anlass zu diesem, dem Kaiser vorzulegenden Plan. Guadagni übt Kritik über die Festungen in Ungarn — besonders Oberungarn — und hebt deren unbefriedigenden Zustand hervor. Lieber sollte man eine, aber sehr gute Festung haben, die auch als „Nachschubbasis“ dienen könnte. Das ist wichtig, denn der Mangel an Festungen ist dort der grösste, wo eben der Herd der Unzufriedenheit zu finden sei. Man sollte das Land pazifizieren.

Charakteristischerweise denkt Guadagni aber nicht an eine rein militärische Lösung. Die Festung soll erbaut werden, jedoch nicht mit der Belastung der Bevölkerung. Die Kosten zum Bau sollte man durch die Redimierung der Salnitergelände durch den König und dann Verwertung des Salniters durch ihn selbst — als Regale, oder als Appaldo — gedeckt werden. Denn einstweilen ist Salniter zur Verfertigung des Schiesspulvers ganz frei zu haben; und damit wird nur den Aufständischen geholfen.

Um die Beruhigung der Bevölkerung soll der König — argumentiert Guadagni — sich auf seine alten Rechte stützen. Er soll das Volk von den wiederrechtlichen, willkürlichen, jedoch schon eingebürgerten Forderungen des Adels schützen. Er soll, gleich wie Matthias Corvinus, der einstige Ungarnkönig es gethan, „die Tyränney ... Untertrucken“. Guadagni meint, dass der Adel die Untertanen dermassen mit Robot belastet, dass diese dem König zu dienen nicht mehr im Stande sind. Das ist aber gesetzwidrig. Mit dem gesetzwidrigen Herrn sollte man aber streng nach dem Gesetz verfahren. Gegen die „Störer der königlichen Einkünfte“ gibt es schon Gesetze seit dem 16. Jahrhundert: diese sollten wieder in Kraft treten. Er gibt als Exempel dem König: das Verfahren Ludwigs des XIV. mit dem Generalintendant Fouquet an.

Zweifelsohne kannte Guadagni die französische und die venezianische Regierungsmethoden, und ratet dem König Leopold, diese nachzuahmen. Der Herrscher soll Schiedsrichter zwischen Adel und Volk sein, zugunsten des Rechtes und der eigenen Macht.

Dieser Rat kommt in der italienischen Fassung noch deutlicher hervor. Hier sagt er ausdrücklich: der König soll dem Prinzip „Divide et impera“ folgen. Zugleich gibt er aber auch in dieser Fassung noch konkretere Vorschläge. Der Bau eines Donau-Theiss-Kanals durch die Flüsse Eipel-Ipoly und Sajó, Hilfe der Bergbau treibenden Bergstädte gegenüber der Unverständigkeit der Zipser Kammer wird von ihm vorgeschlagen. Die Kameralbeamten sind erfahrungslos, vielzu provinzial, da sie keine Möglichkeit zur Kenntnis der Arbeitsmethoden im Auslande hatten, und sind auch nicht so gut im Zaum gehalten, wie es die Soldaten, die bewaffneten Diener des Herrschers sind. Er hebt den Vorteil der militärischen Zucht gegenüber der der Beamten vor.

Auch ratet Guadagni die Kontrolle des Besitzrechtes einzuführen. Viele Gutsbesitzer haben keine wahrhaften Besitzrechte. Der König Leopold soll die Unregelmässigkeiten klären lassen, und soll auch ein neues, ständiges Gericht aufstellen.

Zweifelsohne hatte Guadagni — der schon im Jahre 1700 also kurz nach dem Entstehen der Handschrift, starb — sich für Ideen eingesetzt, die damals in ganz Europa zeitgemäss waren. Es ist aber eine Frage, welche Fassung tatsächlich an den Kaiser und König Leopold übersendet wurde? Das fordert noch weitere Archivstudien in Wien.

Jedenfalls war Ludwig XIV. ein Beispiel für ihn, den er dem Kaiser empfehlen konnte. Ganz charakteristisch ist bei ihm, als Reformplaner die betonte Rolle des Heeres und der Fortifikation. Die anderen Ideen sind mit jenen anderer europäischer Denker verwandt: mit Vauban, mit Boisguillebert usw. Untertanenschutz und die königliche Zehentsteuer als Grundlage der Steuerung kommt bei ihm ebenso vor, wie bei den grossen, bekannten Franzosen. Der berühmte „Projet d'une dixme royale“ (1706) ist aber einige Jahre jünger als sein Brief an den Kaiser. Es ist wahrscheinlich auch keine gegenseitige Beeinflussung an den Ideen, sondern es sind bei den Denkern dieses Zeitalters überall auftauchende Gedanken, die damals überall besprochen und diskutiert wurden: so auch in Ungarn.

Ungarn hatte im 17. Jahrhundert wegen den Türkenkriegen, auch im unbesetzten Gebiet wegen den Türkeneinfällen sehr viele Verheerungen erleiden müssen. Der ständige Mangel an der Sicherheit von Person und Vermögen brachte in diesem Lande eine gewisse Apathie gegenüber grössere Pläne, Sammellarbeit, grosszügige Kulturbeförderung mit sich. Als nun am Ende des Jahrhunderts der Türke aus dem Lande vertrieben wird, kommt nun die Frage: Wie weiter? sofort hervor. Viele Projekte tauchen zum Wiederaufbau des Landes auf. Das berühmteste unter ihnen ist das „Einrichtungswerk...“ von Bischof Leopold Kollonics. Kollonics war Landeskind: er wurde zu Komorn geboren. Unter denen aber, die Projekte zur Reorganisationsarbeit in Ungarn machten, befinden sich auch mehrere Italiener. Solche waren z.B. Fra Gabriele, und auch der Wissenschaftler Marsigli ist in dieser Beziehung zu erwähnen. Kaiser und König Leopold I. hätte die Sesshaftmachung von Italienern in Ungarn gerne gesehen: eine Reihe italienischer Herrn, zumeist Mitkämpfer der Befreiung, erhielten in dieser Zeit den ungarischen Adelsstand. Guadagni gehört auch zu jenen, die mit dem Schwert für die Ablenkung der Türkengefahr fochten. Auch wollte er mit der Feder für die Neueinrichtung Ungarns etwas tun. Seine Ideen — zumeist Skizzen — blieben unverwirklicht. Er war nicht ein Mann vom Formate des Marsigli oder Fra Gabriele, aber seine Betätigung ist — in kleinem Masstab — doch auch sehr merkwürdig.

Seine Schifffahrtskanalpläne zwischen Donau und Theiss, Schiffbarmachung der Hernád von Kaschau abwärts — wurden bald von dem grosszügigen Plan des Lothar Voguemont, der einen Donau-Oder-Kanal projektierte, in den Schatten gestellt. Aber auch dieser Plan blieb unverwirklicht. Die Vorschläge Guadagnis in der Beziehung der Fortifikation in der Mitte des Landes wurden durch die Beendigung des Türkenkrieges 1699 als überholt angesehen. Die Bergwerksförderung gelang besser; die Nachkommenen von Guadagni erhielten für das von ihm gegründete Bergwerk noch um 1730 eine Rente. Die anderen Vorschläge: Förderung des Bergwesens, des Waldbürgertums, Schutz der Leibeigenen, der Untertanen, Plan eines neuen Gerichtswesens waren jedenfalls in die Richtung der Zukunft weisend. In einer allmählich anderen Form wurden sie z. T. im nächsten, im 18. Jahrhundert verwirklicht. Seine Projekte — vielleicht von den Zeitgenossen als viel zu phantastisch angesehen — könnten doch von den Historikern positiv gewertet werden. Er war ein, zu seiner Zeit verkannter und auch vergessener Vorkämpfer merkantilistischer Bestrebungen, die er auch im eigenen Bereich möglichst zu verwirklichen probierte. Auch war er ein Mann von bürgerlichem Unternehmungsgeist beseelt, das im Ungarn des 17. Jahrhundert nicht allzu häufig zu finden war.

Sein Enkel, József Graf v. Gvadányi aber wurde — dank der Ehen mit ungarischen Adelsfrauen — ein magyarischer Dichter des ausgehenden 18. Jahrhunderts.

